

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Стрельцова О.В.

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: **ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У ПРАКТИЦІ**
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Виконавець: Каратаєва Айлар Худайназаровна

Науковий керівник: д.ю.н., професор Мушак Н.Б.

Нормоконтролер: викладач Головатенко М. Ю.

Київ, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ.....	9
1.1. Поняття права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини.....	9
1.2. Правові засади регулювання права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини	17
1.3. Тлумачення Європейським Судом з прав людини права на справедливий судовий розгляд.	25
Висновки до Розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	37
2.1. Основні принципи реалізації права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини.....	37
2.2. Обмеження щодо реалізації права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини	59
2.3. Особливості застосування рішень Європейського Суду з прав людини щодо права на справедливий судовий розгляд.....	64
Висновки до розділу 2.....	71
РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД В УКРАЇНІ.....	73
3.1. Сучасний стан виконання рішень Європейського Суду з прав людини.....	73
3.2. Проблемні аспекти реалізації права на справедливий судовий розгляд у правозастосовній практиці України.....	79

Висновки до Розділу 3.....	85
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження пояснюється тим, що Україна, як держава, на жаль, знаходиться серед трійки країн, проти порушень яких подають скарги до Європейського суду з прав людини. Європейський Суд з прав людини здавна виступає індикатором та захисником прав людини на європейському континенті. Його діяльність спрямована на відновлення порушених прав, а право на справедливий судовий розгляд виступає одним з його головних принципів, яким він керується при розгляді абсолютно всіх типів справ.

Тенденція відображає негативний аспект дієвості та роботи усієї судової системи України. У 2016 в Україні розпочалася докорінна перебудова й реформація судової системи та наближення законодавства України до стандартів Європейського Союзу, як один з етапів вступу України до Європейського Союзу.

Як показує практика, законодавча реформа не призвела до очікуваних результатів, а кількість заяв проти України до Європейського Суду з прав людини продовжує зростати. Це є показником того, що фундаментальне право – право на справедливий суд є визначальним правом у державі, яка визначає себе правовою. Тому важливо дослідити, що саме є першопричинами цих порушень та окреслити найважливіші шляхи та способи їх подолання.

Теоретичні та практичні аспекти питання правових позицій Європейського Суду з прав людини в сфері права на справедливий судовий розгляд висвітлені у працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. До зарубіжних науковців, які вивчали та досліджували дане питання, напрацювання та ідеї яких були використані при написанні даного дослідження, насамперед потрібно віднести таких юристів-міжнародників: Моле Н., Харбі К., Ізель Ц., Гавель К., Мюллер К., Віткаускас Д., Диков В., Гротрян А.

Серед українських варто назвати: Здебська А., Мороз І., Муравйов В., Мушак Н. Б.

Зокрема ними були досліджено такі питання як: захист права на справедливий суд в Конвенції про захист прав людини та основоположні свободи, поняття права на справедливий суд, практика ЄСПЛ у сфері захисту права на справедливий суд, основні принципи реалізації права на справедливий судовий розгляд, проблеми неупередженості та безсторонності судових органів влади, виконання рішень Європейського Суду з прав людини в Україні та його проблемні аспекти.

Попри те, що дане питання досліджувалося багатьма вченими, варто провести докорінний аналіз міжнародних стандартів та сучасних правових позицій ЄСПЛ у сфері права на справедливий судовий розгляд, тому що це важливо з точки зору актуальності досліджуваної теми та виокремлення дійсно вартої та важливої інформації.

Метою роботи є виявлення та дослідження проблемних аспектів виконання рішень ЄСПЛ Україною, визначення правових позицій ЄСПЛ щодо цього питання та в цілому визначення поняття права на справедливий судовий розгляд в контексті статті 6 ЄКПЛ.

Досягненню названої мети може сприяти вирішення наступних **завдань**:

визначення поняття права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини;

дослідити концептуальні основи становлення права на справедливий судовий розгляд у діяльності Ради Європи;

дізнатися про правові засади регулювання права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини;

виявити основні принципи тлумачення Європейським судом з прав людини права на справедливий судовий захист;

встановити юридичну природу права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини;

виділити основні принципи реалізації права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини;

дослідити обмеження щодо реалізації права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини;

визначити особливості застосування рішень Європейського Суду з прав людини щодо права на справедливий судовий розгляд;

дослідити застосування практики Європейського Суду з прав людини у сфері захисту права на справедливий судовий розгляд в Україні;

охарактеризувати стан виконання рішень Європейського Суду з прав людини;

проаналізувати проблемні аспекти реалізації права на справедливий судовий розгляд у правозастосовній практиці України;

зробити узагальнюючий висновок.

Об'єктом наукової роботи є суспільні відносини, які виникають у практиці Європейського Суду з прав людини у сфері права на справедливий судовий розгляд.

Предметом наукової роботи є: аналіз судових рішень, які стосуються гарантії та захисту права на справедливий судовий розгляд, а також стан виконання рішень ЄСПЛ Україною.

Методологічну основу роботи склали філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи, які в своєму поєднанні допомогли досягти виконання поставлених завдань.

Діалектичний загальнонауковий метод став методологічним підґрунтям дослідження, який було застосовано для вивчення динаміки, аналізу та значення правових рішень Європейського Суду з прав людини, а також до виявлення особливостей захисту та реалізації права на справедливий судовий розгляд на вітчизняному та міжнародному рівнях.

Серед загальнонаукових методів важливу роль відіграв метод системного аналізу, за допомогою якого аналізувалися принципи, закріплені в статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та

основоположних свобод та рішень Європейського Суду з прав людини в сфері права на справедливий судовий розгляд. Метод дедукції використано для з'ясування конкретних положень статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і використання цих положень при винесенні рішень ЄСПЛ. Метод індукції слугував для виявлення основних об'єктів правовідносин у сфері захисту права на справедливий судовий розгляд.

Особливого значення у дослідженні набули спеціально-наукові методи, зокрема: метод інтерпретації правових норм, використаний для дослідження змісту статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположні права та судових рішень Європейського Суду з прав людини, порівняльно-правовий метод, застосовний, зокрема, для визначення спільного та відмінного у різних судових рішеннях ЄСПЛ у сфері права на справедливий судовий розгляд і метод узагальнення судової практики.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференцій, круглих столів та семінарів:

«Basic principles of interpretation of the right to a fair trial by the European Court of Human Rights» (Права та обов'язки людини у сучасному світі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 12–13 листопада 2021 р.);

«Restrictions on the exercise of the right to a fair trial in the practice of the European Court of Human Rights» (Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 5–6 листопада 2021 р.);

«Exceptions to the implementation of the principle of publicity in the practice of the European Court of Human Rights» (Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 25-26 листопада 2021 року).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, якими охоплюються вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (73 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 91 сторінок, у тому числі список використаних джерел – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У ДЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ

1.1. Поняття права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини

Щороку сотні заявників скаржаться до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) на те, що судові провадження в їхніх національних судах зайняли занадто багато часу і, таким чином, порушують статтю 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), яка говорить, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд справи протягом розумного строку незалежним і неупередженим судом, створеним законом» [3].

Це єдине питання, яке досі становить більшу частину рішень ЄСПЛ, ніж будь-яке інше. Досить очевидним залишається факт того, чому швидке судове провадження вважається необхідним з точки зору прав людини. Якщо суспільство побачить, що судове вирішення спорів працює надто повільно, воно втратить довіру до судових інституцій.

Що ще важливіше, повільне здійснення правосуддя підірве довіру суспільства до мирного вирішення спорів. У корпоративному судовому процесі сторони справи повинні отримати юридичну визначеність протягом розумного проміжку часу, інакше це вплине на господарську діяльність та готовність корпорацій здійснювати фінансові інвестиції.

У цивільних судах, у таких питаннях як опіка, існує велика особиста зацікавленість у швидкому розгляді справи, також тому, що проміжок часу може посилити фактичні ситуації, які можуть не відповідати правам *de jure*. В адміністративному праві можна посилатися на небажаність тривалої невизначеності для шукачів притулку. Страхування, передбачене

кримінальним законодавством, буде ефективним лише в тому випадку, якщо суспільство побачить, що винуватці засуджені протягом розумного строку, тоді як невинні підозрювані, безсумнівно, мають величезний інтерес до якнайшвидшого встановлення їх невинуватості.

Як зазначає А. Гротрян стаття 6 – єдине положення ЄКПЛ, яке найчастіше застосовується. Її важливість неодноразово наголошувалася, до того ж з різних приводів [60, с. 5].

Не можна не згадати і про прецедентну практику статті 6 ЄКПЛ. Оскільки жодна скарга не буде визнана Судом прийнятною, якщо не будуть вичерпані всі національні засоби правового захисту. Майже всі справи про порушення статті 6 передаються до вищих національних судів до того, як досягнуть Страсбурга.

У даному випадку реалізовується дуже важливий принцип – принцип субсидіарності, який полягає в тому, що діяльність ЄСПЛ лише створює додаткові гарантії прав і свобод людини, оскільки захист цих прав є перш за все обов'язком і завданням держав-учасниць, що закріплене у ст. 1 ЄКПЛ [3].

ЄСПЛ часто не знаходить порушення статті 6, оскільки вважає, що провадження «в цілому» було справедливим, оскільки суд вищої інстанції міг виправити помилки суду нижчої інстанції.

Таким чином, дуже легко потрапити в пастку, думаючи, що певний процесуальний дефект відповідає стандартам ЄКПЛ, оскільки Страсбурзький суд не визнав його порушенням ЄКПЛ. Але часто це відбувається тому, що це було виправлено, принаймні частково, вищим судом. Судді, які засідають у судах нижчої інстанції, несуть відповідальність за забезпечення дотримання статті 6 ЄКПЛ під час розгляду справи, яка зараз перебуває у них. Вони не можуть покладатися на можливість того, що вищий суд може виправити їхні помилки.

Як зазначають В. Муравйов та Н. Мушак, при визначенні критеріїв дотримання права на справедливий судовий розгляд, ЄСПЛ має керуватися

не тільки міжнародними документами в рамках Ради Європи, але також розглядати конкретний спір з урахуванням національного законодавства держави-відповідача, міжнародних договорів та угод із захисту прав людини, які дана держава ратифікувала та загально визнаних норм міжнародного права [69, С. 16].

Хоча в статті йдеться про право на справедливий суд, гарантії часто діють задовго до того, як особі було офіційно пред'явлено обвинувачення у кримінальному правопорушенні, або, у цивільних справах, можуть стосуватися адміністративних етапів, які передують відкриттю судового провадження.

Гарантії не припиняються на винесенні судового рішення, а також застосовуються на етапі виконання. Багато з гарантій, закріплених у статті 6, зокрема концепція справедливості, застосовуються як до кримінального, так і до цивільного судочинства. Нуала Моле і Катаріна Харбі зауважують, що терміни «кримінальний» і «звинувачення», а також «громадянські права та обов'язки» мають автономне конвенційне значення, яке часто відрізняється від національних визначень цих термінів [70, с. 6].

Якщо йдеться про цивільні права або кримінальні звинувачення, як це визначено прецедентною практикою ЄСПЛ, кожен повинен мати доступ до суду, тобто до незалежного та неупередженого суду, створеного законом, рішення якого не можуть бути підпорядковані жодному несудовому органу. Значна частина прецедентного права ЄСПЛ визначає, які запобіжні заходи мають бути на місці (здійснення правосуддя), щоб гарантувати доступ до суду.

Після того, як судочинство вже розпочалося, воно, як правило, має проводитися на публічних засадах, а вирок завжди має виноситися публічно. Вони також мають бути завершені винесенням вмотивованого судового рішення протягом розумного строку та має бути виплачена компенсація за невинуваті затримки. Цей обов'язок діє до моменту виконання рішення.

У справі «Більген проти Туреччини» (Bilgen v. Turkey, 2021, §§ 79-80), яка стосувалася того, що заявника протягом попередніх двох років було двічі направлено в різні місця без будь-якого обґрунтування та проти його волі. Він також стверджував, що його дані призначення на посаду не відповідають гарантіям незалежності суддів. Більше того, його останнє призначення до нижчого судового округу негативно вплинуло на його професійну репутацію, тим більше, що причини призначення не були розголошені, створюючи враження, що він був неявно покараний. Він також стверджував, що рішення передати його до Сіваса (де знаходився Сіваський окружний адміністративний суд), міста, що знаходилося за 440 км від Анкари, де проживала його сім'я, заважало реалізації його праву на повагу до сімейного життя. У зв'язку з цим він пояснив, що ні його дочки, які навчалися в навчальних закладах Анкари, ні його дружина, яка працювала в приватній компанії в Анкарі, не змогли переїхати з ним до Сіваса.

Зважаючи на наведені обставини справи, ЄСПЛ дійшов висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ та постановив державу-відповідача сплатити 12 500 євро моральної компенсації та 8 000 євро - судових витрат [24].

Якщо судові рішення стосується державного органу, воно має виконуватися автоматично та негайно.

У справі «Руйану проти Румунії» (Ruianu v. Romania, 2003, §§ 70-73) заявник скаржився на невиконання остаточних судових рішень, які зобов'язували третю сторону знести будівлю (будівництво двоповерхового будинку для використання в якості майстерні та кондитерської), зведену частково на його землі, посилаючись, зокрема, на пункт 1 статті 6 ЄКПЛ та порушення права на ефективний судовий захист.

ЄСПЛ постановив, що не вживши протягом більш ніж восьми років необхідних заходів для виконання остаточного судового рішення, що підлягає виконанню, румунська влада в цьому випадку позбавила положення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ будь-якої корисної дії і зобов'язала державу-

відповідача сплатити заявнику 10 000 євро моральної та матеріальної шкоди й 1000 євро – судових витрат [34].

У разі порушення прав приватної особи, стороні, яка виграла рішення, дозволено вимагати вжити подальших заходів для виконання рішення, якщо держава бере на себе остаточну відповідальність за забезпечення його виконання.

У справі «Ніколодакіс проти Греції» (Nikolodakis v. Greece, 2020, §§ 55-56) посилаючись на статтю 6 § 1 ЄКПЛ, заявники скаржилися на невиконання рішень цивільних та адміністративних судів і зазначали, зокрема, те, що органи влади не вжили жодних заходів для виселення з їхнього майна тих, хто незаконно займав і знесення в ньому незаконних споруд. Вони стверджували, що рішення префекта Ханї № 61/1998, яке визнано законним за рішеннями № 27/2007 Апеляційного адміністративного суду та № 3355/2008 Державної ради, створило зобов'язання знищити незаконні споруди, які порушують їх права власності, і що цей обов'язок покладається на адміністрацію, оскільки, на їхню думку, такі споруди також завдають шкоди навколишньому середовищу.

Розглянувши справу, ЄСПЛ постановив порушення статті 6 § 1 ЄКПЛ та зобов'язав державу-відповідача сплатити заявникам моральні та матеріальні відшкодування у розмірі 12 000 євро [50].

Якщо на жодних інших посадових осіб системи правосуддя не було покладено на цю конкретну відповідальність, вона залишиться за суддею, який виніс вирок.

Під час судового розгляду необхідно дотримуватись таких принципів, як презумпція невинуватості та «рівність сторін». Дітям та іншим уразливим особам необхідно надавати особливий захист. Спеціальні права застосовуються лише до обвинувачених у кримінальних правопорушеннях (стаття 6 (3 (а–е))), але ЄСПЛ визнав, що подібні гарантії, якщо це необхідно, потрібні у цивільних справах, щоб провадження було визнано «справедливим» [3].

Держава зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для гарантування цих прав як на практиці, так і в теорії. Це включає надання достатніх фінансових ресурсів у розпорядження своїх систем для здійснення правосуддя.

Вони зобов'язані забезпечити, щоб провадження в їхніх залах суду, чи то слідство, під час судового розгляду чи на стадії виконання судових рішень, відповідало всім зазначеним стандартам. Але вони не єдині державні службовці з такими обов'язками. Поліція та прокуратура зобов'язані жертвам злочинів (чи членам сім'ї осіб, які загинули) забезпечити ефективне розслідування у справі.

Державні захисники та адвокати, які надають правову допомогу в цивільних справах, які зобов'язані захищати права своїх клієнтів за статтею 6 ЄКПЛ, повинні виконувати свої професійні обов'язки відповідно до стандартів, які гарантують справедливий суд «практичним та ефективним, а не теоретичним та ілюзорним». Усі особи, які беруть участь у здійсненні кримінального правосуддя, зобов'язані поважати гідність обвинуваченого та захищати безпеку потерпілих та свідків [70, с. 7].

Відсутність доступу до адвокатів під час утримання під вартою або попереднього ув'язнення також може зашкодити справедливості судового розгляду. Жорстоке поводження під вартою порушить питання, передбачені статтею 3 (заборона катувань або нелюдського або такого, що принижує гідність), або статтею 8 (право на «моральну та фізичну недоторканність», захист права на приватне та сімейне життя) [3].

Це також може зашкодити справедливості судового розгляду. Обґрунтоване звинувачення у жорстокому поводженні вимагає ефективного службового розслідування. Це розслідування має бути спроможним привести до встановлення та покарання винних. Без цієї практичної гарантії принципово важлива заборона катувань була б неефективною на практиці, і представники держави могли б безкарно зловживати правами тих, хто знаходиться під їх контролем.

У справі «Асенов та інші проти Болгарії» (Assenov and Others v. Bulgaria, 1998, §§ 108-113), заявники скаржилися, що були незаконно заарештовані правоохоронними органами, які по відношенню до них ще й застосовували катування, про що свідчать численні побої на їх тілах. До того ж заявник стверджував, що рішення органів прокуратури не порушувати кримінальну справу проти працівників міліції, які імовірно катували його, по суті, спричинило відмову у доступі до суду щодо його цивільного позову про відшкодування збитків, завданих відповідно до цього інциденту.

Таким чином, оскільки кримінальне провадження не було порушено, він не мав права приєднатися до такого провадження як цивільна сторона, щоб вимагати відшкодування. Більше того, хоча і прийняв, що теоретично він міг би подати позов про відшкодування збитків до цивільних судів, він стверджував, що, оскільки шкода, про яку йдеться, виникла внаслідок ймовірного злочинного діяння, цивільний суд був би зобов'язаний відповідно до статті 182(d) Цивільного процесуального кодексу, призупинити будь-яку таку дію до вирішення питання про кримінальну відповідальність.

Проте ЄСПЛ заявив, що оскільки заявник цілеспрямовано відмовився подавати позов до цивільного суду, відповідно він сам відмовився добровільно від здійснення правосуддя з даного приводу, відповідно порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ в даній справі не було [55].

Зобов'язання за іншими міжнародними документами, такими як Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання є частиною зобов'язань держави відповідно до статті 53 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Державним службовцям часто довіряється управління процедурами, які мають вирішальний результат щодо цивільних прав та обов'язків, наприклад, прийняття дітей під державну опіку, реєстрація земельних операцій або надання ліцензій. Їм також необхідно забезпечити, щоб вони діяли відповідно до гарантій статті 6 ЄКПЛ.

Нарешті, застосування статті 6 ЄКПЛ не обмежується національними судовими процедурами. ЄСПЛ також постановив, що зобов'язання держави за статтею 6 ЄКПЛ можуть бути задіяні шляхом видворення або екстрадиції особи для суду в іншій державі, якщо такого судового розгляду, ймовірно, не буде.

У справі «Маматкулов і Аскарів проти Туреччини» (Mamatkulov and Askarov v. Turkey, 2005, §§ 79-82) заявники, які були обвинувачені у вчиненні численних терактів на території Узбекистану та замаху на життя Президента Узбекистану, стверджували, що вони не мали справедливого слухання в кримінальному суді Туреччини (куди вони поїхали, щоб отримати політичний притулок), який виніс рішення щодо запиту про їх екстрадицію, оскільки вони не змогли отримати доступ до всіх матеріалів справи або надати свої аргументи. щодо характеристики злочинів, які вони нібито вчинили.

Палата встановила, що пункт 1 статті 6 ЄКПЛ не застосовується до процедури екстрадиції в Туреччині. Що стосується кримінального провадження в Узбекистані, він встановив, що надані йому докази не підтверджують, що заявникам було відмовлено в справедливому розгляді та що не виникало жодного окремого питання відповідно до пункту 1 статті 6 ЄКПЛ з цього приводу.

Тому ЄСПЛ постановив, що рішення щодо в'їзду, перебування та депортації іноземців не стосуються визначення громадянських прав чи обов'язків заявника або кримінального обвинувачення проти нього у значенні пункту 1 статті 6 ЄКПЛ, відповідно порушення права на справедливий суд не було [18].

Таким чином, визначаючи поняття права на справедливий судовий розгляд ми не можемо орієнтуватися лише на визначення дане в самій Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, адже воно дає лише визначені орієнтири, а завдання ЄСПЛ полягає в тому, щоб пристосувати норми ЄКПЛ до конкретної справи. Крім того, ЄКПЛ була

прийнята у 20 столітті, тоді коли були інші правовідносини ніж зараз, а тому основний зміст ЄКПЛ має бути розглянутий під призмою сучасних правовідносин. Задовго до ЄКПЛ і навіть після, право на справедливий судовий розгляд було закріплено і в інших впливових міжнародних документах, але саме в рамках ЄКПЛ це положення нарешті набуло практичного значення.

1.2.Правові засади регулювання права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини

Право на справедливий судовий розгляд є одним з основоположних гарантій правової демократії, який закріплений в Конвенції про захист прав людини та основоположні свободи. Особливе положення цього права не тільки в ЄКПЛ, а й у національних конституціях зумовлено тим, що це право є передумовою для здійснення інших прав людини, а будь-яке непропорційне втручання у право на справедливий суд заважає особам захищати свої порушені права не лише в цивільному та кримінальному судочинстві, а й у значно ширших справах.

Хоча сама ЄКПЛ особливо не акцентує увагу на законних обмеженнях права на справедливий суд, практика Європейського суду з прав людини вважає певні обмеження цього права законними. Однак у всіх випадках ЄСПЛ зобов'язаний шукати баланс між правом на справедливий суд та іншими правами, хоча, як показує практика ЄСПЛ, він не завжди досягається.

Враховуючи особливе положення цього права, воно стало не лише конвенційним правом, закріпленим у багатьох міжнародних договорах, а й конституційним правом кожної держави-члена Ради Європи, тобто гарантованим як на міжнародному, так і на національному рівні. Загалом ідея права на справедливий суд сягає 1215 року – часів Великої хартії вольностей.

Загальна декларація прав людини, прийнята в 1948 році, і право особи на справедливий судовий розгляд, встановлене її статтею 10, стали основою для забезпечення цього та інших прав в інших міжнародних документах [1].

Відповідно, прикладу цього міжнародного договору наслідували інші міжнародні документи, які підкріплювали *mutatis mutandis* право на справедливий суд, якою і стала стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Як у кримінальних, так і в цивільних справах, коли вирішується чи мало місце порушення цивільних прав або кримінальних обвинувачень, відповідні особи повинні мати «доступ до суду». Спір або звинувачення має вирішуватися судом, створеним належним чином, тобто відповідно до закону. Проте гарантії, передбачені статтею 6 ЄКПЛ, застосовуються не лише до судового розгляду, а й до стадій, які йому передують і сліднують.

У кримінальних справах гарантії поширюються на досудове розслідування, яке проводить поліція.

Так, у справі «Imbrioscia проти Швейцарії» (*Imbrioscia v. Switzerland*, 1993, §§ 33-35), заявник, якого було обвинувачено в скоєнні кримінального правопорушення, а саме перевозці наркотичних засобів, скаржився на те, що його захисник (адвокат) від нього відмовився (за нез'ясованих причин), а за період, коли йому нарешті призначили офіційного представника, більшість допитів у поліції та районних прокуратурах Бюлаха та Цюриха уже пройшли, а тому доволі на довгий час заявник залишився без ефективних засобів правового захисту.

ЄСПЛ зазначив у справі *Imbrioscia* проти Швейцарії, що гарантія розумного строку починає діяти з моменту пред'явлення обвинувачення, і що інші вимоги статті 6 – особливо пункту 3 – також можуть бути доречними до направлення справи на судовий розгляд, оскільки справедливість судового розгляду може бути серйозно порушена через початкове їх недотримання.

Розглядаючи провадження в цілому, ЄСПЛ дійшов висновку, що відсутність адвоката на різних допитах заявника не могли призвести до

шкоди, яка б вплинула на позицію захисту під час судового розгляду, а отже, і на результат судового розгляду, а тому порушення пункту 1 та 3 статті 6 ЄКПЛ у даній справі не було [47].

ЄСПЛ також постановив, що у справах, що стосуються статті 8 ЄКПЛ – права на сімейне життя – стаття 6 також застосовується до адміністративних стадій провадження. Стаття 6 ЄКПЛ не передбачає права на апеляцію. Це правило передбачено у кримінальних справах статтею 2 Протоколу № 7 до ЄКПЛ [12].

Навіть якщо стаття 6 не передбачає права на апеляцію, ЄСПЛ зазначив, що коли держава все ж передбачає у своєму національному законодавстві право на апеляцію, ці процедури охоплюються гарантіями статті 6 ЄКПЛ.

У справі «Willems and Gorjon проти Бельгії» (Willems and Gorjon v. Belgium, 2021, §§ 67-73) заявники скаржилися на те, що рішення Касаційного суду від 1 червня 2016 року позбавило їх права на апеляцію з питань права через надмірний формалізм. Тобто, Касаційний суд відмовив у задоволенні їхніх скарг на тій підставі, що адвокат не мав підготовку, передбачену законом.

Заявник аргументував свою позицію також тим, що ні законодавчі положення, ні положення про навчання не передбачають, що підписувач касаційної меморандуму повинен також зазначати, що він має відповідне навчання. У своєму рішенні ЄСПЛ визнав, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ щодо первинного провадження [42].

Однак спосіб застосування гарантій повинен залежати від особливостей такого провадження. Необхідно врахувати всю повноту провадження, яке здійснюється у національному правовому порядку, функції в законі та практиці апеляційного органу, а також повноваження та спосіб представлення та захисту інтересів сторін. Тому, згідно зі статтею 6 немає права на будь-який особливий вид апеляції або спосіб розгляду апеляцій.

У справі «Ярошовець та інші проти України (2016, §§ 171-172), заявники у 2005 році були заарештовані та обвинувачені у жорстокому

поводженні, крадіжці, вимаганні та зловживанні владою, які вони нібито скоїли під час служби в міліції. Предметом позовної скарги першого заявника було те, що по відношенню до нього застосовували психологічний примус, а саме його били та погрожували фізичною розправою за відмову відповідати на запитання щодо злочинів, у вчиненні яких його підозрювали [15].

Четвертий заявник скаржився на те, що навіть незважаючи на серйозні проблеми зі здоров'ям, його відмовилися госпіталізувати в цивільну лікарню і таким чином не надали належну медичну допомогу. Крім того усі заявники, окрім другого (який помер до моменту закінчення кримінального провадження), також зазначили, що були порушені процедурні умови їх відвідування родичами в місцях позбавлення волі, тобто їхні родичі повинні були дати згоду на допит у якості свідків, щоб зустрітися з заявниками під вартою.

Не можна не згадати і про те, що саме провадження тривало близько 10 років – справу перенаправляли з першої інстанції в апеляційну, звідти у Верховний Суд, звідти – в апеляційну інстанцію, а звідти першу інстанцію, а звідти – знову в апеляційну. Тобто як ми можемо бачити по справі виносилися рішення, вищі інстанції їх скасовували та перенаправляли на додаткове дослідження справи, оскільки оцінка відповідних доказів та доводів сторін була поганою та неповною. Дана ситуація свідчить про те, що тривалість розгляду справи була занадто довгою і не виправданою і крім того, заявники протягом всього цього часу знаходилися під вартою.

ЄСПЛ виніс вирішення відповідно до якого постановив, що в даній справі мало місце порушення прав першого заявника за статтею 3 ЄКПЛ за погане поводження з ним з боку поліції та відсутність ефективного розслідування цього питання; прав четвертого заявника за статтею 3 ЄКПЛ за неналежну медичну допомогу під час ув'язнення; прав першого, третього, четвертого та п'ятого заявників за статтею 3 ЄКПЛ щодо умов, в яких їх доправляли на судові засідання та з них під час їхнього тримання під вартою;

прав першого, третього, четвертого та п'ятого заявників за пунктами 1 (с) і 3 статті 5 ЄКПЛ за незаконність та тривалість їхнього тримання під вартою з 14 жовтня 2005 року по 28 жовтня 2008 року; прав заявників за пунктами 1 (с) і 3 статті 5 ЄКПЛ за незаконність і тривалість їх тримання під вартою з 24 грудня 2009 року по 13 серпня 2010 року; прав першого, третього, четвертого та п'ятого заявників за пунктом 1 статті 5 ЄКПЛ на незаконність їхнього продовження тримання під вартою після 14 жовтня 2010 року; та найголовніше прав заявників за пунктом 1 статті 6 ЄКПЛ щодо тривалості кримінального провадження щодо них.

ЄСПЛ також зазначив, що стаття 6 застосовується до розгляду справи в конституційному суді, якщо результат цього провадження є безпосередньо вирішальним для цивільного права чи обов'язку. Питання про те, чи справедливість розгляду Суду Справедливості може бути розглянута Європейським судом з прав людини, було порушено у справі *Emesa Sugar NV* проти Нідерландів, але не надано відповіді даному питанню, оскільки справу було визнано неприйнятною з інших підстав [70, с. 9].

Однак Європейський Суд зазначив, що стаття 6 застосовується до судового розгляду в рамках законодавства Співтовариства. Стаття 6 також охоплює процедури після судового розгляду, такі як виконання судового рішення.

ЄСПЛ постановив у справі «Горнсбі проти Греції» [36], що право на суд, передбачене статтею 6, було б ілюзорним, якби внутрішня правова система Договірної Держави дозволяла залишатися недійсним остаточного судового рішення, що має обов'язкову силу, на шкоду одній стороні.

Це було підтверджено у справі «Шарджі та інші проти Албанії» (*Sharxhi and Others v. Albania*, 2015, §§ 69-80), де заявники стверджували, що було порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ через ігнорування владою тимчасового наказу від 7 листопада 2013 року про призупинення виконання наказу про знесення. Вони також стверджували, що невиконання владою тимчасового наказу спричинило порушення їхніх процесуальних прав і

завадило їм належним чином розглянути суть їхньої скарги в ході провадження в районному суді. Крім того, заявники скаржилися на відсутність ефективного засобу правового захисту з цього приводу.

ЄСПЛ, розглянувши справу, зазначив, що за конкретними скаргами заявників, зробленими під час провадження щодо експропріації та знесення будівлі заявників, національні суди постановили, що органи влади прийняли рішення, не дочекавшись розгляду рішення по суті та ігноруючи тимчасовий наказ. Однак вони не присудили заявникам жодної компенсації. Крім того, ЄСПЛ звернув увагу на той факт, що національні суди у проміжному та головному провадженні винесли рішення на користь заявників, це не має значення, оскільки ці рішення залишилися невиконаними та не запобігли знесенню будівлі.

Відповідно, ЄСПЛ дійшов висновку, що національні органи влади не надали заявникам відшкодування у зв'язку з їхньою скаргою на невиконання тимчасового наказу на їхню користь. З огляду на вищезазначене, ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення статті 13 у поєднанні з пунктом 1 статті 6 ЄКПЛ [53].

У процесі проти держави, де держава є стороною, яка програла, виконання рішення повинно відбуватися автоматично. У приватноправових спорах правила, які вимагають від сторони, яка виграла рішення, вжити подальших заходів для виконання рішення, самі по собі не порушують статтю 6 ЄКПЛ, хоча держава залишається остаточно відповідальною за забезпечення виконання судового рішення та дотримання верховенства права.

Держава не повинна втручатися в результати судового розгляду. ЄСПЛ зазначив, що втручання законодавчого органу для визначення результатів судового розгляду шляхом ухвалення закону може порушити принцип рівності сторін.

Так, у справі «Абдуллаєв проти Азербайджану» (Abdullayev v. Azerbaijan, 2019, §§ 57-58) посилаючись на статтю 6 ЄКПЛ, заявник

скаржився, що кримінальне провадження проти нього було несправедливим, що були численні процесуальні недоліки в тому, як були отримані та досліджені судово-медичні докази, що суди не дослідили відеодокази, а також відмовився від допиту свідків від імені заявника та свавільно застосував національне кримінальне законодавство.

ЄСПЛ зазначив, що принцип рівності сторін, який є одним із елементів ширшої концепції справедливого судового розгляду, вимагає «справедливого балансу між сторонами»: кожній стороні повинна бути надана розумна можливість представити свою справу відповідно до умов, які не ставлять його чи її в істотно не вигідне становище по відношенню до його або її опонента.

ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ та зобов'язав державу-відповідача сплатити заявнику 2 400 євро відшкодувань моральної шкоди [20].

Загальною ознакою судового розгляду певних держав є ініціювання «розгляду в порядку нагляду» або «протесту» судового рішення, яке не підлягає подальшому праву на оскарження.

Сумісність процедури нагляду з ЄКПЛ була розглянута у справі «Рябих проти Росії» (*Ryabukh v. Russia*, 2003, §§ 43-50). Заявниця подала позов проти банку та держави, стверджуючи, що вартість її особистих заощаджень значно знизилася після економічної реформи. Заощадження були результатом наполегливої роботи, і вона мала намір купити квартиру. Проте держава не переоцінила суми на депозитах, щоб компенсувати наслідки інфляції, як цього вимагає закон. Районний суд виніс рішення на користь Рябих і присудив їй компенсацію.

Однак голова обласного суду подав заяву про перегляд у порядку нагляду на тій підставі, що це рішення суперечить матеріальному праву. Рішення було скасовано, а позовні вимоги заявника відхилено. Заявниця також скаржилася на несправедливість розгляду справи в президії Белгородського обласного суду, оскільки вона не була повідомлена про

подання заяви про нагляд або не запрошена для участі в судовому засіданні. Вона дізналася про рішення Президії лише через п'ять місяців після його винесення.

ЄСПЛ звернув увагу на те, що право учасника судового процесу на суд було б однаково ілюзорним, якби правова система держави дозволяла скасувати судові рішення, яке стало остаточним і обов'язковим, вищим судом, не шляхом виконання права на оскарження, а за заявою, поданою державною посадовою особою.

За цих обставин, ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення права заявника на справедливий судовий розгляд та права на суд, гарантованого пунктом 1 статті 6 ЄКПЛ, оскільки остаточне рішення було скасовано під час перегляду в порядку нагляду [17].

ЄСПЛ також у своїй практиці зазначив, що стаття 6 може застосовуватися екстериторіально, тобто зобов'язання держави за статтею 6 можуть бути задіяні, якщо особу видворять або екстрадують перед судом, якому серйозно бракує гарантій цього положення. Аналогічно, під час виконання іноземного судового рішення держава зобов'язана переконатися, що рішення іноземного суду було прийнято відповідно до процедури, яка відповідає основним стандартам статті 6 ЄКПЛ.

Так, у справі «Харкінс проти Сполученого Королівства» (Harkins v. the United Kingdom, 2017, §§) заявника, який був обвинувачений у вчиненні тяжких злочинів на території США, але територіально знаходився на території Сполученого Королівства, було затримано для подальшої екстрадиції в США. Відповідно до розслідувань, проведених правоохоронними органами Сполученого Королівства, було встановлено, що у випадку екстрадиції підозрюваного, останньому не загрожує застосування смертної кари на території США, а відповідно підстав для відмовлення у екстрадиції немає.

Проте, заявник стверджував, що призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі без умовно-дострокового звільнення без

можливості для суду розглянути факти окремого злочину та злочинця суперечило б усім концепціям належного процесу та було б «кричущою відмовою у правосудді» в порушення статті 6 ЄКПЛ.

Суд, тим не менш, вказав, що певні форми несправедливості можуть бути «кричущою відмовою у правосудді». Серед них: заочне засудження без подальшої можливості нового визначення обвинувачення по суті; судовий розгляд, який має короткий характер і проводиться з повним нехтуванням права на захист; тримання під вартою без будь-якого доступу до незалежного та неупередженого суду для перевірки законності затримання; навмисна та систематична відмова у доступі до адвоката, особливо для особи, яка утримується в іноземній державі; і використання в кримінальному провадженні заяв, отриманих у результаті катувань обвинуваченого або третьої особи в порушення статті 3 ЄКПЛ.

У світлі наведених вище міркувань ЄСПЛ дійшов висновку, що факти цієї справи не розкривають жодного ризику того, що заявник зазнає «кричущої відмови у правосудді» у значенні статті 6 ЄКПЛ у Сполучених Штатах, а тому постановив, що порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ у даній справі не було [30].

Таким чином, ми можемо підсумувати, що право на справедливий суд це не право, яке починається лише після відкриття судового провадження, але воно також діє до його відкриття, під час і навіть, після його закриття (забезпечення виконання судового рішення). Крім того, межі його впливу не закінчуються кордонами однієї держави, а є екстериторіальними, а тому національні органи мають зробити все від себе залежне, щоб не допустити порушення прав, що гарантуються статтею 6 ЄКПЛ.

1.3. Тлумачення Європейським Судом з прав людини права на справедливий судовий розгляд

Після прийняття ЄКПЛ багато концепцій, викладених у ній, були досить нечіткими; особлива невизначеність і двозначність після того, як ЄКПЛ щойно набула чинності, була притаманна праву на справедливий судовий розгляд, встановленому в статті 6 ЄКПЛ, з точки зору його змісту та сфери застосування, тому застосування цього права для багатьох держав-учасниць ЄКПЛ було надзвичайно важким.

Невизначеності, пов'язані з цим правом, мали вирішити тоді Європейською комісією з прав людини та Європейським судом з прав людини. Таким чином, тлумачення таких понять, як цивільні права та обов'язки, кримінальне обвинувачення, справедливість судового розгляду, призводять до надзвичайно розгалуженої практики Комісії та ЄСПЛ, яка не завжди була цілісною та послідовною.

Крім того, не слід забувати, що тлумачення положень ЄКПЛ має бути динамічним і відповідати сучасним реаліям, інакше це перешкоджатиме інноваціям та вдосконаленню. З іншого боку, обсяг прецедентної практики Комісії та ЄСПЛ щодо права на справедливий суд також був зумовлений тим фактом, що величезна за обсягом судова практика, розроблена інституціями ЄКПЛ, була досить непослідовною, що держави - учасниці ЄКПЛ не завжди були в змозі правильно її тлумачити.

Як зазначає Довідас Віткаускас статтю 6 слід тлумачити у світлі сучасних умов, беручи до уваги поширені економічні та соціальні умови; це також відоме як концепція «Конвенції як живого організму». При тлумаченні ЄКПЛ ЄСПЛ також може брати до уваги відповідні норми та принципи міжнародного права, що застосовуються у відносинах між договірними сторонами [73, с. 12].

Навіть сьогодні не буде помилкою стверджувати, що основне навантаження на ЄСПЛ складається з різних аспектів права на справедливий суд, захищених статтею 6 ЄКПЛ. Це зумовлено доктриною автономних концепцій і досить розширеним тлумаченням понять, правильність якого є передумовою для уникнення проблем застосування державами - учасницями

концепції права на справедливий судовий розгляд, передбачених усіма пунктами статті 6 ЄКПЛ.

Отже, вони не завжди здатні реагувати на зміну прецедентної практики ЄСПЛ. Більше того, дослідники права, а також судді ЄСПЛ часто ставлять під сумнів, чи ЄСПЛ не створює нових концепцій, встановлюючи нові зобов'язання перед державами-учасницями ЄКПЛ, а не ті, які вони взяли на себе під час підписання та ратифікації ЄСПЛ [73, с. 12].

Стаття 6 ЄКПЛ, по суті, стосується того, чи було заявникові надано достатніх можливостей висловити свою позицію по справі та оскаржити докази, які вони вважають неправдивими, а не те, чи прийняли національні суди правильне чи неправильне рішення.

У своїй практиці Європейський Суд з прав людини визначив основні принципи відповідно до яких має тлумачитися гарантоване Конвенцією право на справедливий судовий розгляд.

У першу чергу важливим є безпосереднє визначення поняття «право на справедливий судовий розгляд», яке характеризується правом людини на справедливий публічний розгляд позовної заяви незалежним та безстороннім судом, визначеним законом держави-учасниці ЄКПЛ, з дотриманням розумних строків та з можливістю ефективного судового захисту.

ЄСПЛ, тим не менш, не заперечує, що дане право не є абсолютним та встановлює випадки, коли дане право може бути обмеженим. Але навіть їх застосування не може призвести до випадків, коли рішення суду буде суперечити суті даного права [62, с. 65].

У справі «Нечай проти України» (2021, §§ 57-72), провадження якого було відкрите у 2004 році, заявника було звинувачено у вчиненні вбивства свого батька. Сам заявник спочатку стверджував, що його дії не могли призвести до таких наслідків, а після примусових заходів у психіатричній лікарні з суровим наглядом, він почав стверджувати, що взагалі не завдавав шкоди своєму батьку. У ході розслідувань, національний суд визнавав його винним, але оскільки підтверджуючих доказів не було, то справу відправляли

на додаткове розслідування. І нарешті лише у 2017 році національним судом було прийнято рішення про закриття провадження по даній справі, у зв'язку з відсутністю доказів про винуватість заявника.

ЄСПЛ у своєму рішенні дійшов висновку, що тривалість провадження у даній справі (дванадцять з половиною років) була надмірною та не відповідала вимозі «розумних строків» розгляду справи, а тому ЄСПЛ констатував, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ [13].

ЄСПЛ сформулював наступні принципи тлумачення положень, передбачених статтею 6 ЄКПЛ:

Почнемо з одного з найважливіших принципів, які закріплені у міжнародному праві, а саме заборона відмови у наданні правосуддя. Тобто недопущення випадків, коли особі безпідставно та необґрунтовано відмовили у доступі до суду. Але звісно є обмеження, наприклад коли особа не дотрималася строків подання апеляційної заяви [67, С. 27].

Дещо схожий принцип із попереднім, відповідно до якого позовна заява має бути розглянута судом, встановленим законом. Встановлений законом означає юрисдикцію суду: тобто підсудність справи той чи іншій судовій установі.

Наступний принцип без якого не може існувати жодна правова держава – верховенство права. Даний принцип потрібно тлумачити у світлі преамбули до ЄКПЛ, яка проголошує, що саме верховенство права є загальною цінністю та надбанням усіх держав, які є членами Ради Європи та ратифікували ЄКПЛ. Це пояснюється тим, що держава має вжити всіх необхідних заходів (особливо правотворчого характеру) задля недопущення свавілля з боку державних органів, а особливо судової гілки влади.

У справі «Гудмундр Андрі Астрасон проти Ісландії» (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland*, 2020, §§ 237), заявника було обвинувачено у керуванні транспортним засобом без посвідчення водія та під впливом наркотичних засобів. Судом першої інстанції його було визнано винним та засуджено до 17 місяців позбавлення волі. Заявник подав апеляційну скаргу,

але дізнавшись склад суддів Апеляційного суду він подав клопотання про відзив одного із суддів, які були призначені на розгляд справи.

Заявник стверджував, що суддя, який не був встановлений законом, не може здійснювати правосуддя. Справа полягала в тому, що проводячи конкурсний відбір на посаду судді були обрані 15 із 33 суддів. Але пізніше чотирьох суддів із цього списку замінили суддями, які відповідно до конкурсного відбору не пройшли. І саме цей суддя із Апеляційного суду відноситься до списку тих, яких необґрунтовано призначили на посаду судді. У кінцевому випадку йому відмовили у клопотанні. Верховний суд підтвердив це рішення.

ЄСПЛ визначив, що суд, який не є таким, що визначений законом, не може бути незалежним та безстороннім, а тому у даній справі констатував порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ [14].

До того ж ЄСПЛ визначено, що надзвичайний стан не може бути причиною порушення права на справедливий судовий розгляд, а також принципу верховенства права.

У справі «Пішкін проти Туреччини» (*Pişkin v. Turkey*, 2020, § 153), заявник був звільнений зі своєї посади з причини підтримання структур, які намагалися провести державний переворот у 2016 році у Туреччині. У країні було оголошено надзвичайний стан. Усі державні структури, які підозрювалися у зв'язках з цими структурами мали бути звільнені в обов'язковому порядку. Організація, у якій працював заявник, була приватною, а тому його звільнення було необґрунтованим та не справедливим. Заявник подав позовну заяву щодо неправомірного звільнення, але йому було відмовлено у відкритті судового провадження.

ЄСПЛ дійшов висновку, що органи державної влади під час здійснення правосуддя, посилаючись на надзвичайний стан, порушили принцип верховенства права, наслідком якого стало свавільне та незаконне звільнення заявника. ЄСПЛ постановив, що у даній справі мало місце порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [37].

Відповідно до принципу субсидіарності стаття 6 ЄКПЛ не дозволяє ЄСПЛ діяти як суд четвертої інстанції, а саме, відновлювати факти справи або повторно розглядати стверджувальні порушення національного законодавства, а також виносити рішення щодо допустимості доказів. Держави залишаються вільними застосовувати кримінальне законодавство до будь-якого діяння (якщо воно не порушує інших прав, захищених ЄКПЛ), і визначати складові елементи злочину. Як наслідок, у роль ЄСПЛ не входить диктувати зміст національного кримінального законодавства, включно з тим, чи має бути наданий якийсь конкретний захист для обвинуваченого.

Це підтверджується у справі «Речкович проти Польщі» (*Reczkowicz v. Poland*, 2021, §§ 179-181). 2 липня 2017 року Дисциплінарний суд Поморської палати адвокатів у Гданську (*Sąd Dyscyplinary Pomorskiej Izby Adwokackiej w Gdańsku*) наклав на заявницю дисциплінарне стягнення. Її відсторонили від роботи терміном на три роки у зв'язку з різними порушеннями Кодексу адвокатської етики під час виконання своїх обов'язків представника окремих клієнтів.

Звинувачення проти неї стосувалися, по-перше, подій у жовтні 2013 року, щодо яких її звинувачували в тому, що вона не проявила належної старанності, виступаючи в якості представника свого клієнта, зокрема, не змогла розрахуватися з ним за фінансовими рахунками та не повернула всі документи. Друге звинувачення стосувалося невиконання нею попереднього дисциплінарного наказу про відсторонення від практики та стосувалося подій у серпні 2015 року, коли заявниця продовжувала надавати юридичні послуги, незважаючи на цей наказ.

Заявниця стверджувала, що пункт 1 статті 6 ЄКПЛ застосовувався до її справи відповідно до її кримінальної частини. Тобто, накладене ними покарання мало каральний характер і полягало у призупиненні її права займатися адвокатською діяльністю на три роки. Суворість санкції сама по собі перевела злочин у кримінальну сферу.

Заявниця також зазначила, що її справа не була розглянута неупередженим та незалежним «судом, створеним законом», і що це було порушенням пункту 1 статті 6 ЄКПЛ. По-перше, судді, які розглядали її справу, були обрані на політичній основі і не були незалежними чи неупередженими. По-друге, діяльність Дисциплінарної палати Верховного Суду мала політичний характер, про що свідчить її активність проти суддів, які виступали проти реформування судової системи. Зокрема те, що судді цієї Палати були призначені президентом Польщі за рекомендацією Національної ради юстиції є явне порушенням національного законодавства та принципів верховенства права, поділу влади та незалежності судової влади.

ЄСПЛ встановив, що було явне порушення національного законодавства, яке негативно вплинуло на основні правила процедури призначення суддів до Дисциплінарної палати Верховного Суду, оскільки призначення було здійснено за рекомендацією NCJ, органу, який не надає достатніх гарантій незалежності від законодавчої чи виконавчої влади.

Порушення в процесі призначення поставили під загрозу легітимність Дисциплінарної палати в тій мірі, що через неповноцінну процедуру призначення суддів їй не вистачало і продовжує не мати атрибутів «трибуналу», який є «законним» для цілей пункту 1 статті 6 ЄКПЛ.

У світлі вищевикладеного та беручи до уваги його загальну оцінку ЄСПЛ прийшов до висновку, що Дисциплінарна палата Верховного Суду, яка розглядала справу заявника, не була «трибуналом, встановленим за законом», а тому постановила порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ та зобов'язала державу-відповідача сплатити заявниці 15 000 євро відшкодувань моральної шкоди та 420 євро судових витрат [44].

Не менш важливим принципом є забезпечення належної компенсації за шкоду, яка була завдана з боку органів державної влади та в судовому порядку доведена дана шкода. Цей принцип має два аспекти: по-перше, відновлення прав, які були порушені, наприклад приведення відносин у той

стан, який вони мали до їх порушення; а по-друге, якщо їх повернути в попередній стан неможливо, то здійснення заходів по їх відновленню, наприклад сплати компенсації за моральну шкоду [62, с. 65].

Перевірка пропорційності *sui generis* також відома як критерій «сутності права», згідно зі статтею 6 ЄКПЛ застосовується в більшості випадків, наприклад, коли був встановлений інший ступінь захисту привілею від самозвинувачення щодо незначних кримінальних правопорушень (проступків, або так званих «адміністративних правопорушень» в деяких європейських правових системах) на відміну від правил, які застосовуються до розслідування більш тяжких кримінальних правопорушень або коли у цивільних справах підтверджується нижчий ступінь захисту рівності процесуальних можливостей сторін у порівнянні з кримінальними справами.

Так, у справі «Буліга проти Румунії» (*Buliga v. Romania*, 2021, §§ 45-48), проти заявника було порушено кримінальне провадження за викрадення металевого паркану. Прокуратура винесла рішення, у якому постановила, що заявник вчинив дії, в яких його звинувачують, але вони не були достатньо серйозними, щоб становити кримінальний злочин. Заявник оскаржив рішення прокуратури в районному суді з метою надання додаткових доказів та просив, щоб свідки були заслухані судом, щоб довести свою невинуватість, але клопотання було відхилено.

У своєму рішенні, ЄСПЛ зазначив, що при винесенні остаточного вироку заявнику, національний суд, при оцінці наявності вини, посилався на показання свідків, які не з'явилися перед ним. Тобто, національні суди мали право скасувати рішення, прийняте прокуратурою, і/або повернути справу до прокуратури, або розглянути її далі у відповідному кримінальному провадженні в суді першої інстанції.

Національний суд не скористався можливістю зробити це, або розглянути справу в належному кримінальному порядку. Натомість суд залишив у силі рішення прокурора від 9 червня 2011 року, не заслухавши доказів, таким чином позбавивши заявника можливості перехресного допиту

свідків, чий показання мали вирішальне значення. При цьому суд позбавив заявника можливості розглянути його справу судом відповідно до вимог ЄКПЛ.

А тому, ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення пункту 1 і 3 (d) статті 6 ЄКПЛ та зобов'язав державу-відповідача сплатити 4 000 євро відшкодувань моральної шкоди [59].

Одним з визначальних принципів, що входять в зміст права на справедливий судовий розгляд є юридична визначеність. Тобто судові органи при здійсненні правосуддя мають діяти лише відповідно до та з законами, які діють в національній правовій системі.

У справі «Камелія Богдан проти Румунії» (Camelia Bogdan v. Romania, 2020, §§ 47-48), заявниця, яка працювала професійною суддею, була усунута з посади у зв'язку з обвинуваченнями проти неї, що ґрунтувалися на тому, що вона розглядала справи осіб, у яких до цього викладала, а тому вона не могла безсторонньо оцінювати дану справу. Заявниця безпосередньо скаржилася, що позовні заяви щодо оскарження рішення Вищої судової ради не могли бути оскаржені в судовому порядку, в національному законодавстві відсутні строки дисциплінарної відповідальності, а також те, що її позовну заяву щодо опублікування приватної інформації, що шкодила її репутації, було відхилено.

ЄСПЛ дійшов висновку, що справа заявниці не була розглянута незалежним та безстороннім судом, а тому констатував порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ [38].

Ще одним принципом, який є невід'ємною частиною принципу юридичної визначеності, є «res judicata», відповідно до якого остаточне рішення суду (рішення, яке уже ввійшло в законну силу) неможливо скасувати та повторно розглядати, та вжиття заходів та створення механізмів, які спрямовані на забезпечення виконання судового рішення.

Узагальнюючи вищенаведене, ми можемо дійти висновку, що питання тлумачення положень ЄКПЛ є дуже важливим з точки зору дотримання

державами взятих на себе зобов'язань. Право на справедливий суд може бути інтерпретоване національними судами лише відповідно до принципів верховенства права, юридичної визначеності, субсидіарності, принципу «res iudicata» та інших. Дотримання даних принципів служить тому, щоб запобігти можливому свавіллю з боку держави щодо здійснення та порушення справедливого правосуддя.

Висновки до Розділу 1

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року має надзвичайно важливе значення для розвитку та реалізації права на справедливий судовий розгляд в сфері захисту прав людини та є одним із найавторитетніших документів регіональної сфери дії, що регулюють даний спектр прав. Для того, щоб охарактеризувати право на справедливий судовий розгляд ми впевнені, що для цього варто звернутися до практики Європейського суду з прав людини, який найбільш розширено тлумачить це поняття та визначає його межі.

У свою чергу, аналіз положень статті 6 ЄКПЛ та практики Європейського суду з прав людини показує, що право на справедливий судовий розгляд складається з низки взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих елементів, у тому числі: вільний доступ до правосуддя; публічний характер судового розгляду; розгляд справи в розумний проміжок часу; незалежність і неупередженість суду; ефективна участь у судовому розгляді; зобов'язання про безперешкодне надання юридичної допомоги; право на оскарження судових рішень до вищих інстанцій; остаточність та стабільність судового рішення.

Право на справедливий судовий розгляд, зазначене у статті 6 ЄКПЛ, не є точним і впорядкованим. Воно може інтерпретуватися дуже широко і це підтверджується практикою ЄСПЛ. У свою чергу, межі інтерпретації обмежені трьома аспектами:

Стаття 6 ЄКПЛ захищає такі права, які прямо в ній визначені. Але з практичної точки зору текст статті – лише рамкове уявлення про можливий предмет скарги.

Захищені статтею 6 ЄКПЛ права конкретизуються в прецедентному праві ЄСПЛ – простіше, у конкретних справах. Звідси можна отримати судові тлумачення окремих положень статті, що використовуються в тексті формулювань і визначень, причому стосовно конкретних обставин справи.

Це зручно та ефективно, якщо скарга схожа на раніше розглянуту ЄСПЛ справу. Але аналогічний підхід застосовний і до випадків, що не мають прецедентів, даючи орієнтири розуміння, чим керується ЄСПЛ, коли так чи інакше трактує поняття, обставини, факти та події.

Тільки Європейський Суд звичайно визначає, чи є в конкретній справі порушення статті 6 ЄКПЛ, які вони і в чому саме полягають. Якщо звернутися до будь-якого рішення ЄСПЛ, де фігурувала ця стаття, то таке ухвала дається у спеціальному розділі – «Можливе порушення статті 6 ЄКПЛ».

РОЗДІЛ 2

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Основні принципи реалізації права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини

Відповідно до пункту 1 статті 6 ЄКПЛ суд завжди має бути «утворений законом». Цей вираз відображає принцип верховенства права, який притаманний системі захисту, встановленій ЄКПЛ та Протоколами до неї. Загалом, орган, не створений відповідно до законодавства, був би позбавлений легітимності, необхідної в демократичному суспільстві для розгляду індивідуальних скарг.

«Закон», у значенні пункту 1 статті 6 ЄКПЛ, включає, зокрема, законодавство про створення та компетенцію судових органів, а також будь-яке інше положення національного законодавства, яке в разі порушення призведе до незаконної участі одного або кількох суддів у розгляді справи. Фраза «встановлена законом» охоплює не лише правову основу існування суду, а й відповідність трибуналу конкретним правилам, які його регулюють, і склад колегії у кожній справі.

Крім того, беручи до уваги його фундаментальні наслідки для належного функціонування та легітимності судової влади в демократичній правовій державі, ЄСПЛ встановив, що процес призначення суддів обов'язково є невід'ємним елементом концепції «створення суду або трибуналу «за законом». Відповідно, якщо суд не має юрисдикції судити відповідача відповідно до положень, що застосовуються згідно з національним законодавством, він не «встановлюється законом» у значенні пункту 1 статті 6 ЄКПЛ [63, с. 20].

В принципі, порушення положень національного законодавства щодо створення та компетенції судових органів трибуналом призводить до порушення пункту 1 статті 6. Таким чином, ЄСПЛ має компетенцію перевірити, чи було дотримано національне законодавство у цьому відношенні. Однак, загалом, беручи до уваги загальний принцип, згідно з яким саме національні суди мають насамперед самі тлумачити положення національного законодавства, ЄСПЛ не буде ставити під сумнів їхнє тлумачення, якщо тільки не було грубого порушення національного законодавства. Таким чином, завдання Суду зводиться до того, щоб перевірити, чи існували розумні підстави для встановлення юрисдикції органів влади.

Так, у справі «Бахаєтін Узан проти Туреччини» (*Bahaettin Uzan v. Turkey*, 2021, §§ 34-56) заявник скаржився на те, що його судив не «встановленим законом» суддя, а «суд», який був створений після вчинення злочину, в якому йому інкримінували, що суперечило вимозі пункту 1 статті 6 ЄКПЛ щодо розгляду справи в суді, створеному законом.

Він також стверджував, згідно з тим самим положенням, що суд, який судив його, не мав незалежності та неупередженості, як об'єктивно, так і суб'єктивно, враховуючи 1) спосіб і обставини, за яких це було встановлено, і 2) зроблені заяви головою цього суду, який був членом колегії, яка судила його, щодо банкірів у книзі, яку він раніше опублікував. Зокрема, значна участь міністра юстиції у створенні суду першої інстанції разом з обвинувальними заявами членів правлячої партії, включаючи самого міністра, спрямованих на його сім'ю, є очевидним доказом прихованих мотивів виконавчої влади. вплинути на результат провадження у його шкоду.

ЄСПЛ зазначав, що заявник не стверджував про будь-яку протиправну поведінку у фактичному складі колегії, яка розглядала його справу, що є одним із елементів у визначенні того, чи був трибунал «утворений законом». А тому, ЄСПЛ дійшов висновку, що в матеріалах справи немає доказів, які б стверджували, що створення Стамбульського 8-го суду присяжних

спричинило неправомірне втручання в судову владу з боку виконавчої влади, що підірвало мету права на «трибунал, заснований законом» у розумінні ЄКПЛ, а тому постановив, що порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ не було [46].

Як зазначає Довідос Віткаускас оцінка поняття «трибунал, створений законом» передбачає більш загальний аналіз статутної структури, на основі якої створюється весь клас відповідних органів; це, як правило, не стосується перевірки компетенції конкретного органу за обставинами кожної справи – наприклад, повторної оцінки внутрішньої законності територіальної чи ієрархічної юрисдикції певного суду чи складу судової колегії, яка розглядала скарги заявника [73, с. 47].

У справі «Темпель проти Чеської Республіки» (Tempel v. the Czech Republic, 2020, §§ 56-57, 91-93) заявник скаржився на те, що апеляційний суд незаконно передав його справу до іншого суду першої інстанції в межах своєї юрисдикції, Празького обласного суду, який визнав його винним на підставі неналежної оцінки доказів відповідно до рішення апеляційного суду. Він стверджував, що апеляційний суд оцінив достовірними показання ключового свідка, не заслухавши його, і дав інструкцію суду першої інстанції, до яких висновків він має дійти. Заявник стверджував, що така поведінка апеляційного суду викликала сумніви щодо його незалежності та неупередженості.

ЄСПЛ зазначив, що конкретна послідовність подій у цій справі однозначно вказує на порушення функціонування судової влади, що порушує загальну справедливість провадження, а тому постановив, що було порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ щодо тривалості провадження та через відсутність справедливого судового розгляду, і зобов'язав державу-відповідача сплатити заявнику 12 500 відшкодувань моральної шкоди та 219 євро судових витрат [32].

Лише у деяких дуже виняткових випадках ЄСПЛ бере на себе зобов'язання розглянути поняття «трибунал, заснований законом», що

включає національну законність складу суду. Стандарт доказування в цьому відношенні дуже суворий, і заявник повинен довести повну відсутність внутрішньої законодавчої бази – а не просто сумнів чи недостатність компетентності конкретного органу чи його члена.

Пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод визначає, що кожна особа має право на те, щоб її скарга була розглянута на публічному засіданні, рішення по даній справі було оголошене публічно, крім тих випадків, коли відсутність преси та публіки аргументується необхідністю захисту прав осіб, які є неповнолітніми, в інтересах національної безпеки та захисту приватного життя осіб в громадянському суспільстві [66, С. 76].

Якщо є підстави для застосування одного чи кількох із тих обмежень, які були наведені вище, тоді органи державної влади не зобов'язані, але мають право вимагати проведення закритих слухань, якщо вони вважають, що таке обмеження є виправданим. Більше того, на практиці ЄСПЛ, тлумачачи право на публічне слухання, застосовує критерій суворой необхідності, незалежно від обґрунтування відсутності публічності.

У справі Васильєв проти Болгарії (*Vasil Vasilev v. Bulgaria*, 2021, § 115-118), заявник скаржився на те, що правоохоронні органи порушили його право на приватне життя та листування, таємно прослуховуючи та роблячи транскрипцію його телефонних розмов з адвокатом. Крім того, подавши скаргу щодо прослуховувань, національні суди провели судові слухання в закритому режимі, а також не опублікували на суспільний загал судові рішення по даній справі, аргументуючи це необхідністю захисту приватної інформації заявника. ЄСПЛ висловив позицію, що повна відсутність публічності не може бути виправдана необхідністю захисту секретної інформації – доказових матеріалів, отриманих у результаті прихованого прослуховування телефонної розмови заявника, крім того, заявник сам наполягав на публічному розгляді справи.

А тому ЄСПЛ дійшов висновку, що в даній справі, мало місце порушення статті 8 ЄКПЛ, пункту 1 статті 6 ЄКПЛ через відсторонення громадськості від слухань у справі про відшкодування збитків, заявлених заявником та через відсутність публічності рішень, винесених у провадженні про відшкодування збитків, висунутих заявником та постановив державу-відповідача сплатити заявнику 3000 євро відшкодувань моральної шкоди [31].

Хоча в кримінальному провадженні край необхідним є дотримання принципу публічності, іноді відповідно до статті 6 ЄКПЛ може знадобитися обмежити відкритий та публічний характер провадження, щоб, наприклад, захистити безпеку чи конфіденційність свідків або сприяти вільному обміну інформацією та думками для досягнення правосуддя [66, С. 76].

У справі *Frâncu проти Румунії* (*Frâncu v. Romania*, 2021, у світлі статті 8) заявник, який був обвинувачений у корупції, скаржився на те, що національні суди відмовилися провести закриті засідання, на якому була оголошена конфіденційна інформація щодо його стану здоров'я та здоров'я його сина. Це клопотання обґрунтовувалося тим, що дані, оголошені під час судового процесу псували його репутацію, порушували презумпцію невинуватості обвинуваченого, а також представляли суто приватну інформацію щодо медичних показників його родичів.

ЄСПЛ дійшов висновку, що скарги заявника є прийнятними щодо розкриття конфіденційної медичної інформації його родичів, а тому мало місце порушення ст. 8 ЄКПЛ та постановив державу-відповідача виплатити заявнику 5000 євро моральної шкоди [27].

Тим не менш, приймаючи рішення про проведення закритого слухання, національні суди повинні надати достатньо обґрунтувань свого рішення, яке демонструє, що закриття є строго необхідним у значенні статті 6 ЄКПЛ.

Дуже велика кількість справ, які передаються до ЄСПЛ, стосуються права, гарантованого статтею 6 ЄКПЛ, на розгляд справи у межах розумного строку. Метою пункту 1 статті 6 ЄКПЛ, згідно з якою кожен має право на

розгляд справи протягом розумного строку, є забезпечення того, щоб підсудні не перебували під обвинуваченням занадто довго і щоб обвинувачення було визначено.

Визначаючи, чи була тривалість кримінального провадження розумною, ЄСПЛ враховує такі фактори, як складність справи, поведінка заявника та поведінка відповідних адміністративних та судових органів. Складність справи: вона може бути пов'язана, наприклад, з кількістю обвинувачень, кількістю людей, які беруть участь у процесі, наприклад, підсудними та свідками, або міжнародним виміром справи [70, с. 24].

Початок періоду, який слід враховувати з метою вимоги «розумного строку», визначається [73, с. 108]:

у цивільній справі: дата подання позову, якщо заявнику не заборонено його подати – наприклад, заява, коли позов про відкликання ліцензії на медичну діяльність не може бути подана до певного попереднього адміністративного розслідування – у цьому випадку час починає відраховуватись з моменту висловлення першого заперечення;

Так, у справі «Кіні проти Ірландії» (Keaney v. Ireland, 2020, §§ 74-76) заявник стверджував, що фундаментальна відповідальність за контроль над власним провадженням лежить на правовій системі. Він зазначив, що його справу розглядали із запізненням на всіх етапах процедури, чому сприяла нестача суддів, кадрів, засобів та ресурсів в судах. Він також зазначив, що на різних етапах у Вищому суді справу розглядали три різні судді, а у Верховному суді справу розглядали дві три суддівські колегії, які склалися з чотирьох різних суддів.

Крім того, заявник стверджував, що надмірне навантаження на Вищий суд і Верховний суд не слід брати до уваги, щоб виправдати затримку. Щодо складності справи, заявник зазначив, що, хоча спочатку відповідачів було вісімнадцять, кількість обвинувачених було зменшено до чотирьох, а підстави для розгляду справ були суттєво обмежені Вищим судом.

Як часто зазначає ЄСПЛ, Договірні Держави повинні організувати свої судові системи таким чином, щоб їхні суди були в змозі гарантувати право кожного на отримання остаточного рішення щодо спорів, що стосуються цивільних прав та обов'язків у розумний строк.

Тимчасове відставання судових справ не тягне за собою міжнародної відповідальності Договірної Держави, якщо вона вживає відповідних заходів щодо виправлення з необхідною швидкістю. Однак хронічне перевантаження справ у національній системі не може виправдати надмірної тривалості судового розгляду.

ЄСПЛ, у даній справі, постановив, що, незважаючи на поведінку заявника, який явно спричинив затримку як у Вищому, так і у Верховному судах, загальна тривалість провадження була надмірною та не відповідала вимозі розумного строку. Відповідно, було порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ, а тому зобов'язав державу-відповідача сплатити заявнику 3 000 євро відшкодувань моральної шкоди [58].

у кримінальній справі: дата повідомлення про «звинувачення»; наприклад, дата початку розслідування, яка визначає заявника як підозрюваного, якщо формулювання «обвинувачення» не суттєво вплинули на становище заявника – у цьому випадку дата арешту, обшуку чи допиту, навіть як свідка, може бути прийнята за дату початку.

У справі «Арева проти Литви» (*Arewa v. Lithuania*, 2021, §§ 51-58) заявник скаржився, що досудове розслідування, яке розпочалося в липні 2014 року і тривало принаймні до дати, коли його зауваження були надіслані до ЄСПЛ, 23 липня 2019 року, проводилося поверхово. Органи влади не вжили заходів, щоб отримати документи, що мають значення для справи, у найкоротші терміни або зібрати докази, що підтверджують підставу звинувачень проти нього, незважаючи на те, що мали для цього справедливі можливості та достатньо часу.

Незважаючи на те, що було зібрано багато доказів, які дозволяли їм прийняти процесуальне рішення, наприклад, відповіді на їхні запити про

надання правової допомоги, рішення у кримінальному провадженні – про припинення кримінального розслідування чи передачу справи на розгляд до суду – не було зроблено.

Заявник також стверджував, що в результаті кримінального розслідування він перебував у важкому становищі і не міг займатися економічною діяльністю в Литві, знайти роботу чи користуватися будь-якими іншими соціальними правами та гарантіями. Натомість він був зобов'язаний щотижня реєструватися в поліції та надав письмове зобов'язання не залишати місця проживання.

ЄСПЛ зазначив, що жодного рішення по даному кримінальному провадженню щодо депортації заявника прийнято не було. Тому ЄСПЛ не може стверджувати, що навіть якщо проти нього були нерозкриті кримінальні звинувачення, заявник зазнав будь-яких відчутних практичних наслідків, а тому ЄСПЛ постановив, що порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ не було [23].

Кінець періоду для цілей вимоги «розумного строку» є датою повідомлення вищим судом про остаточне національне рішення, яке визначає спір, за винятком виконавчого провадження, але включаючи провадження щодо конституційного контролю, якщо воно безпосередньо впливає на результат спору. Затримка виконання судового рішення наразі розглядається як окрема проблема, а саме як можливе порушення права на своєчасне виконання за категорією права на суд.

Якщо справу закривають, а потім знову відкривають – наприклад, для розгляду в порядку нагляду – період, коли жодне провадження не було відкрито, виключається з розрахунку загального періоду [71, с. 108].

Незважаючи на те, що справа може бути з певною складністю, ЄСПЛ не може вважати тривалі періоди не обгрунтованої бездіяльності «розумними». Більше того, хоча складність справи може виправдати певний проміжок часу, вона сама по собі може бути недостатньою, щоб виправдати всю тривалість провадження.

До того ж, заявник не може покладатися на період, проведений як втікач, протягом якого він намагався уникнути притягнення до відповідальності у своїй власній країні. Коли обвинувачена особа тікає з держави, яка дотримується принципу верховенства права, можна вважати, що вона не має права скаржитися на необґрунтовану тривалість провадження після втечі, якщо тільки вона не може надати достатні причини для спростування цього.

Це підтверджено у справі «Вайич проти Туреччини» (Vayıç v. Turkey, 2006, §§ 43-48), де заявник скаржився, що справа не була складною, оскільки всіх обвинувачених звинувачували просто у тому, що вони були нібито членами незаконної організації. Він також скаржився на те, що Стамбульський суд державної безпеки проводив засідання кожні два місяці, що він вважав надмірними.

ЄСПЛ, тим не менш, зазначив, що у провадженні брали участь кілька обвинувачених, а звинувачення стосувалися членства в терористичній організації. Однак він висловив позицію того, що складність провадження сама по собі недостатня для виправдання їх значної тривалості.

Щодо поведінки заявника, ЄСПЛ зазначив, що, втікши після його звільнення до суду 19 жовтня 2001 року, він також сприяв тривалості провадження. Проте, на момент його звільнення, провадження вже тривало понад п'ять років до першого рівня юрисдикції.

Відповідно, ЄСПЛ дійшов висновку, що провадження проти заявника не було проведено протягом «розумного строку». Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ та зобов'язав державу-відповідача виплатити заявнику 3 000 євро відшкодувань моральної шкоди та 1 000 євро судових витрат [41].

Крім того, пункт 1 статті 6 покладає на Договірні Держави обов'язок організувати свої судові системи таким чином, щоб їхні суди могли відповідати кожній із її вимог. Цей загальний принцип застосовується навіть у контексті далекосяжних реформ системи правосуддя та зрозумілої

затримки, яка може виникнути з цього. Хоча тимчасове відставання у справах не передбачає відповідальності з боку Договірних Держав за умови, що вони вживають заходів щодо виправлення, з необхідною швидкістю, для вирішення такої надзвичайної ситуації, велике робоче навантаження, на яке посилаються органи влади, ЄСПЛ рідко надає вирішальну вагу заходам, які вживаються для вирішення питань.

Так само національні суди несуть відповідальність за неявку відповідних учасників (таких як свідки, співобвинувачені та представники), внаслідок чого розгляд справи було відкладено. З іншого боку, національні суди не можуть бути звинувачені в суттєвій затримці провадження через стан здоров'я заявника.

При оцінці обґрунтованості тривалості провадження необхідно враховувати також і публічність заявника. Наприклад, якщо особа, яка тримається під вартою, є публічною особою, це є фактором, який слід враховувати при оцінці того, чи обвинувачення було встановлено протягом розумного строку, а те, що справа привернула значну увагу ЗМІ, саме по собі не має гарантувати того, що справа буде розглянута в першочерговому порядку.

Так, у справі «Ліблік та інші проти Естонії» (Liblik and Others v. Estonia, 2019, §§ 103-104) заявники стверджували, що дії органів влади сприяли уявній складності справи. Жоден із заявників не вважав справу надзвичайно складною з точки зору доказів. Вони стверджували, що кримінальні справи були необґрунтовано об'ємними та погано організованими та не пов'язували докази з конкретними обвинуваченнями, а також що заява про обвинувачення була низької якості, що вимагало додаткової роботи від представників захисту та сприяло тривалості провадження.

Усі заявники стверджували, що ставки для них були високі. Справа була особливо важливою, найбільшим судовим процесом в історії щодо корупції в Естонії, і в ньому брали участь високопосадовці та привернули

безпрецедентну увагу ЗМІ. Для заявників їхня репутація та кар'єра (політична кар'єра та кар'єра в бізнес-секторі, та на державній службі) були під загрозою, і компанії ризикували втратити свої комерційні підприємства.

ЄСПЛ зазначив, що тривале кримінальне провадження, безсумнівно, було важким для заявників, особливо з огляду на значний інтерес ЗМІ до справи. Однак він не може стверджувати та визнати, що посади заявників у політиці, на державній службі чи як відомих бізнесменів самі по собі виправдовували б рішення про те, що їх справа заслуговує пріоритетного розгляду, навіть якби таке ставлення було можливим у національній правовій системі.

Здійснюючи загальну оцінку тривалості провадження, ЄСПЛ прийшов до висновку, що воно не виходило за межі того, що можна вважати розумним за конкретних обставин справи. Таким чином, ЄСПЛ постановив, що пункт 1 статті 6 ЄКПЛ не було порушено [21].

Виконання рішення, винесеного будь-яким судом, має розглядатися як невід'ємна частина судового розгляду для цілей статті 6 ЄКПЛ. Гарантії, надані статтею 6 ЄКПЛ, були б ілюзорними, якби внутрішня правова чи адміністративна система Договірної Держави дозволяла остаточне судові рішення, обов'язкове до виконання, про виправданні залишити недійсним на шкоду виправданій особі. Кримінальне провадження і захист, передбачений статтею 6 ЄКПЛ, не припиняється з рішенням про виправданні. Якби державні адміністративні органи могли відмовитися або не виконати рішення про виправданні підсудного, або навіть зволікати з цим, гарантії за статтею 6 ЄКПЛ, якими раніше користувався підсудний під час судової фази провадження, стали б частково ілюзорними.

Нарешті, рішення про припинення кримінального провадження, навіть з можливістю його відновлення на пізній стадії, означає, що наступний період не враховується при обчисленні тривалості кримінального провадження, якщо ухвалено рішення про припинення кримінального провадження, особа перестає зазнавати впливу і більше не страждає від

невизначеності, яку прагне обмежити відповідна гарантія. Однак особа перестає зазнавати такого впливу лише з моменту, коли їй повідомляється про це рішення, або невизначеність щодо її статусу усувається іншими засобами.

У статті 6 ЄКПЛ зазначено, що кожен має право на розгляд справи незалежним і безстороннім судом, створеним законом. Незалежність та неупередженість часто розглядаються разом і тісно пов'язані між собою, через що їх важко відрізнити. Однак незалежність загалом відноситься до структури трибуналу, тоді як безсторонність є індивідуальною характеристикою особи, яка приймає рішення [64, с. 34].

Незалежність суддів вимагає, щоб окремі судді були вільні від неправомірного впливу поза судовою системою та зсередини. Внутрішня незалежність суддів вимагає, щоб вони були вільні від директив або тиску з боку колег суддів або тих, хто має адміністративні обов'язки в суді, наприклад, голова суду чи голова судової палати.

Вирішуючи, чи є трибунал незалежним, Європейський суд враховує [63, с. 23]:

порядок призначення його членів,
тривалість перебування на посаді,
наявність гарантій від зовнішнього тиску та
питання, чи виглядає орган державної влади незалежним.

У справі «Тіам проти Франції» (*Thiam v. France*, 2019, §§ 75-85), посилаючись на статтю 6 §§ 1 і 3 (d) ЄКПЛ, заявник стверджував, що громадянське подання Президента Республіки порушило рівність сторін і порушило право на незалежний і безсторонній суд. Заявник підкреслив, що рівність сторін не обмежується дотриманням принципу змагальності. Це також стосується відсутності привілейованих зв'язків між сторонами та необхідного балансу повноважень, наданих сторонам.

Заявник також скаржився на упередженість прокуратури. Той факт, що провадження було розпочато прокуратурою, а не Президентом Республіки,

не гарантує видимості незалежності та неупередженості суду. Враховуючи відносини залежності між працівником прокуратури, ієрархічно підпорядкованим виконавчій владі, та цивільною стороною, яка є головою виконавчої влади, позивач зазначив, що не міг сподіватися на справедливий суд.

ЄСПЛ зазначив, що статутне положення діючих суддів захищає їх від можливих тисків на їхню незалежність. Таким чином, ЄСПЛ постановив, що їх безпека володіння є конституційно гарантованою. Він наголосив, що незмінність суддів є основною гарантією незалежності членів суду від свавілля виконавчої влади. Крім того, як зазначив Касаційний суд, діючі магістрати не підпорядковуються Міністерству юстиції та не піддаються тиску чи вказівкам під час виконання своїх судових функцій.

З огляду на вищенаведене, ЄСПЛ дійшов висновку, що порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ у даній справі не було [35].

Процедура призначення суддів у конкретній справі також може поставити під сумнів їх незалежність. Трибунал, що складається з професійних відряджених іноземних суддів, є додатковою гарантією проти зовнішнього тиску. Невеликий термін перебування на посаді також не ставить під сумнів їх незалежність.

Навіть якщо вищий (апеляційний) суд є «незалежним», це само по собі не може компенсувати незалежність суду нижчої інстанції, якщо тільки вищестоящий суд у своєму рішенні не розглядатиме конкретне питання незалежності.

У справі «Гуменюк та інші проти України» (2021, §§ 77-81) заявники, по-перше, скаржилися на те, що не мали доступу до суду, щоб оскаржити незаконне перешкоджання виконувати свої судові функції в результаті законодавчих змін у 2016 році. По-друге, вони скаржилися, що у 2018 році при вирішенні питання про їхню спробу переведення на інші судові посади, Вища рада юстиції (зараз – Вища рада правосуддя) не діяла як «незалежний та неупереджений суд».

У справах щодо трудових спорів, що стосуються державних службовців, ЄСПЛ застосовує дворівневий тест. Для того, щоб держава-відповідач могла посилатися в ЄСПЛ на статус заявника як державного службовця, виключаючи захист, передбачений статтею 6, мають бути виконані дві умови. По-перше, держава у своєму національному законодавстві повинна прямо виключити доступ до суду для відповідної посади або категорії персоналу. По-друге, виключення має бути обґрунтовано об'єктивними причинами в інтересах держави.

Сам по собі той факт, що заявник перебуває у секторі чи відділі, який бере участь у здійсненні повноважень, наданих публічним правом, сам по собі не є вирішальним. Для того, щоб виключення було виправданим, державі недостатньо встановити, що відповідний державний службовець бере участь у здійсненні державної влади або що між державним службовцем і державним службовцем існує «особливий зв'язок довіри та лояльності». Держава також має довести, що предмет спору пов'язаний із здійсненням державної влади.

Крім того, заявники скаржилися за статтею 8 ЄКПЛ, що їхнє перешкоджання виконанню своїх судових функцій означало незаконне та безпідставне втручання в їхнє право на повагу до приватного життя.

Оцінюючи справу заявників, ЄСПЛ зазначав, що з грудня 2017 року, коли розпочав роботу Верховний суд (без назви країни), заявники не могли виконувати свої судові функції як судді Верховного Суду. Таким чином, протягом значного періоду спостерігалася явна відсутність координації у вирішенні ситуації із заявниками, що серйозно підірвало юридичну визначеність та передбачуваність конституційних принципів незалежності суддів.

ЄСПЛ дійшов висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ щодо права заявників на доступ до суду та права на незалежний суд, а також порушення статті 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного та

сімейного життя), а тому постановив державу-відповідача сплатити заявникам 5 000 євро відшкодувань моральної шкоди [43].

Таким чином, ЄСПЛ, визначаючи чи держава-відповідач дотрималася принципу незалежності суду, оцінює порядок призначення особового складу суду, тобто яким чином суд утворюється, ким судді призначаються на посаду, на який термін судді призначаються на посаду, які створені механізми запобігання впливу інших органів влади на суддів, і, узагальнивши всі ці критерії, в сукупності визначає, чи при розгляді конкретної справи, суд був незалежним.

Відповідно до практики ЄСПЛ, неупередженість тісно переплітається з незалежністю. Це вимагає від особи, яка приймає рішення, бути неупередженим і безстороннім, коли розглядає справу та виносить рішення по ній. Окремий тест, для визначення неупередженості, був розроблений ЄСПЛ у його юрисдикції протягом багатьох років. Оцінюючи неупередженість трибуналу, ЄСПЛ користується двома різними підходами: суб'єктивним та об'єктивним.

Суб'єктивний підхід розглядає особисте переконання та поведінку конкретного судді, тобто чи має суддя якусь особисту упередженість чи зацікавленість у конкретній справі. З іншого боку, об'єктивна перевірка визначає, чи існують, крім поведінки судді, факти, які можна встановити такими, що можуть викликати сумніви щодо його безсторонності. ЄСПЛ може, залежно від фактів відповідної справи, застосувати один критерій або обидва для прийняття свого рішення [65, с. 4].

Дуже часто ці два підходи ототожнюються, тим не менш, між ними існує різниця в обсязі захисту гарантій неупередженості. Суб'єктивна перевірка насамперед гарантує, що сторони окремого провадження погоджуються щодо неупередженості. Об'єктивний тест гарантує підтримку зовнішнього сприйняття неупередженості провадження у широкому розумінні.

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ особиста неупередженість судді передбачається до тих пір, поки не буде доведено протилежне. Тому тягар доказування лежить на стороні, яка намагається оскаржити суддю через упередженість – тягар, який важко подолати. Тобто діє принцип презумпції суб'єктивності.

У справі «Денисов проти України (2018, §§ 73-78) заявник скаржився за пунктом 1 статті 6 ЄКПЛ на те, що провадження у Вищій раді юстиції (далі – ВРЮ) та Вищому адміністративному суді України (далі – ВАСУ) щодо його усунення з посади голови Київського апеляційного адміністративного суду не відповідало вимогам незалежності та неупередженості. Крім того, він зазначив, що Вищий адміністративний суд України не надав достатнього значення розгляду його справи, що порушує його право на доступ до суду. Крім того, звільнення заявника з адміністративної посади завдало йому матеріальних збитків у вигляді зменшення його заробітної плати, а також моральних збитків у зв'язку з пониженням у посаді.

Як справедливо зазначив ЄСПЛ, деякі члени ВРЮ виявили особисту упередженість у справі заявника, не можна не помітити, що суддя К., який був членом ВРЮ, спочатку, будучи головою Ради суддів адміністративних судів, відіграв роль у попередньому розслідуванні справи заявника та внесенні до ВРЮ пропозиції щодо його. Ця попередня причетність поставила під об'єктивні сумніви неупередженість судді К., коли він згодом брав участь у винесенні рішенні ВРЮ по суті справи заявника.

ВРЮ був не лише дисциплінарним органом; насправді це був орган влади з широкими повноваженнями щодо кар'єри суддів (призначення, притягнення до дисциплінарної відповідальності та звільнення). Виходячи з цих факторів та беручи до уваги специфічний контекст української системи на той час, ЄСПЛ дійшов висновку, що судді ВАСУ, які розглядали справу заявника, в яких брала участь ВРЮ, не змогли продемонструвати «незалежність та неупередженість», що вимагається статтею 6 ЄКПЛ.

Крім того, заявник стверджував, що його право на повагу до приватного життя було порушено, оскільки його кар'єрі, репутації та соціальним і професійним стосункам було завдано непоправної шкоди. Крім того, його матеріальне благополуччя постраждало через зниження його зарплати та майбутніх пенсійних виплат.

Тим не менш, ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ щодо принципів незалежного та неупередженого суду, й зобов'язав державу-відповідача виплатити заявнику 3 000 євро відшкодувань моральної шкоди та 3 000 євро судових витрат [49].

Об'єктивний підхід слугує коригувальним фактором щодо тягаря доведення суб'єктивного тесту, пропонуючи другу частину, на якій сторона може обґрунтувати свою заяву про упередженість. У рамках об'єктивного тесту безсторонність суду оцінюється у світлі об'єктивних факторів, які можуть викликати занепокоєння щодо упередженості. Крім внутрішньої організації суду, яка є структурним питанням, а не питанням окремого судді, ці фактори знову можна розділити на різні групи, наприклад, функціональні причини або особисті причини [65, с. 5].

Ключовим прикладом функціональної причини, чому трибунал можна вважати упередженим, може бути заклопотаність судді справою в іншій ролі. Наприклад, коли суддя, який розглядає справу виступає в даній справі свідком або однією зі сторін спору.

Категорію особистих причин слід відрізнити від суб'єктивного тесту: суб'єктивний тест розглядає власне враження судді про те, чи здатний він прийняти неупереджене рішення, незважаючи на наявність фактів, які можуть зробити його упередженим, тоді як об'єктивний тест стосується погляду громадськості. Особисту причину відсутності безсторонності за об'єктивним критерієм можна вбачати в певній поведінці судді щодо справи, наприклад, у неадекватних коментарях щодо справи у ЗМІ. Крім того, особисті зв'язки, такі як родинні зв'язки судді з іншими сторонами процесу, можуть спричинити об'єктивну упередженість.

Так, у справі «Сіґріður Елін Сіґфусдоттір проти Ісландії» (Sigríður Elín Sigfúsdóttir v. Iceland, 2020, §§ 51-57) заявниця скаржилася, що її право бути заслуханою незалежним і неупередженим судом було порушено відповідно до пункту 1 статті 6 ЄКПЛ, проте вона не могла прямо назвати ці фактори суб'єктивної та об'єктивної неупередженості, тому що ця інформація не була загальнодоступною.

Що стосується суб'єктивної неупередженості, ЄСПЛ зазначив, що в матеріалах справи немає вказівок на те, що будь-який із трьох суддів, М.С., В.М.М. та Е.Т., виявили ворожість або негативне ставлення до заявника з особистих причин. З формулювання, прийнятого в обґрунтуванні рішення Верховного Суду, неможливо зробити висновок, що відповідні судді продемонстрували фактичну упередженість щодо заявника. Оскільки немає доказів протилежного, особиста неупередженість суддів має передбачатися автоматично.

ЄСПЛ також наголосив, що той факт, що В.М.М. (один із суддів) сидів у складі п'яти суддів Верховного Суду, не є вирішальним для питання об'єктивної неупередженості відповідно до пункту 1 статті 6 ЄКПЛ. Зважаючи на таємність обговорень, неможливо встановити фактичний вплив В.М.М. на цей випадок. Тому в контексті цієї справи неупередженість Верховного Суду могла викликати справжні сумніви.

Таким чином, було порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ, а тому ЄСПЛ постановив виплатити заявнику 12 000 євро відшкодувань моральної шкоди та 5 000 євро судових витрат [48].

Основний обов'язок забезпечити норми та правила, які передбачають структурні передумови, лежить на державі. Фактично, саме існування таких норм у правовій системі країни є необхідним для гарантування безсторонності. Багато держав мають правила у своїх різних процесуальних кодексах, які містять конкретні приклади ситуацій, у яких регулярно існує об'єктивна упередженість.

Ще одним не менш важливим принципом, який закріплений в пункті 2 статті 6 ЄКПЛ, є принцип презумпції невинуватості. Він вимагає, зокрема, що: (1) при виконанні своїх обов'язків члени суду не повинні виходити з упередженої думки про те, що обвинувачений вчинив обвинувачений злочин; (2) тягар доказування лежить на стороні обвинувачення, і (3) будь-які сумніви щодо наявності вини повинні трактуватися на користь обвинуваченого.

Даний принцип, який розглядається як процесуальна гарантія в контексті кримінального процесу, накладає вимоги щодо тягара доказування; юридичні презумпції факту і закону; недопущення випадку самозвинувачення; досудовий розголос; і передчасне оголошення судом першої інстанції чи іншими державними службовцями провини підсудного [72, С. 222].

Пункт 2 статті 6 регулює кримінальне провадження в його загальному розумінні, незалежно від результату обвинувачення, а не лише розгляд обвинувачення по суті. Отже, презумпція невинуватості поширюється на підстави, наведені в постанові про виправдання обвинуваченого в резолютивній частині, від якої не можна відокремлювати аргументацію. Воно може бути порушено, якщо в аргументації відображено думку про те, що обвинувачений насправді винний.

Проте презумпція невинуватості, як правило, не застосовується за відсутності кримінального обвинувачення проти особи, як-от, наприклад, щодо застосування заходів до заявника, що передували порушенню кримінального обвинувачення проти нього. Після застосування, презумпція невинуватості не перестає діяти через те, що провадження в першій інстанції призвело до засудження підсудного, в той час коли розгляд триває в апеляційному порядку.

Так, у справі «Фарзалієв проти Азербайджану» (Farzaliyev v. Azerbaijan, 2020, §§ 37-41, 65-69) заявник позивався щодо порушення декількох прав, одним з яких є несправедливість цивільного процесу. Він

стверджував, що національні суди неправильно застосували національне законодавство та неправильно оцінили докази, що їхні рішення не були належним чином обґрунтованими і що вищі суди, зокрема, не врахували його доводи. А тому відповідно було порушено пункт 1 статті 6 ЄКПЛ.

ЄСПЛ зазначив, що згідно зі статтею 6 ЄКПЛ в його завдання не входить перевіряти, чи були твердження заявника обґрунтованими, і питання такого характеру мають вирішувати національні суди. Тому ЄСПЛ вимагав конкретної та чіткої відповіді від них, проте національні суди не надали їм жодної відповіді у своїх рішеннях. За таких обставин неможливо з'ясувати, чи суди взагалі не розглядали подання заявника, чи вони оцінили та відхилили їх, і якщо так, то з яких причин вони ухвалили таке рішення.

ЄСПЛ дійшов висновку, що право заявника на обґрунтоване рішення було порушено. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ.

Що не менш важливо, заявник скаржився, що національні суди у цивільному процесі порушили його право на презумпцію невинуватості, визнавши його винним у скоєнні кримінального правопорушення. Крім того, заявник стверджував, цивільні суди посилалися на заяву прокуратури про факти стверджуваного кримінального правопорушення і визнали ці факти доведеними за відсутності будь-якого такого висновку кримінального суду в кримінальному процесі, таким чином вчинивши «серйозне процесуальне порушення».

ЄСПЛ дійшов висновку, що право заявника на презумпцію невинуватості було порушено. Відповідно, мало місце порушення пункту 2 статті 6 ЄКПЛ. Тому, ЄСПЛ постановив сплатити заявнику 4 700 євро відшкодувань моральної шкоди та 1 500 євро судових витрат [54].

Після того, як вину обвинуваченого буде належним чином доведено, пункт 2 статті 6 не може застосовуватися щодо тверджень про характер і поведінку обвинуваченого в рамках процесу винесення вироку, якщо тільки такі звинувачення не мають такого характеру та ступеня, що становлять внесення нового «звинувачення» у значенні положень ЄКПЛ.

Основна норма кримінального права, згідно з якою кримінальна відповідальність не поширюється на особу, яка вчинила злочинні дії, є гарантією презумпції невинуватості, закріпленої в пункті 2 статті 6 ЄКПЛ. Відповідно, пункт 2 статті 6 буде порушено, якщо справа заявника не була розглянуто (в його присутності) судом і він в результаті був засуджений по смертно.

Це підтверджено у справі «Магніцький та інші проти Росії» (Magnitskiy and Others v. Russia, 2019, §§ 191-194, 201-205, 219-223, 240-241, 267-272, 281-284), де заявники скаржилися на те:

що кримінальне провадження проти пана Магніцького та його посмертне засудження порушили пункт 1 статті 6 ЄКПЛ. Крім того, третій заявник стверджував, що обвинувальний вирок порушив принцип презумпції невинуватості, закріплений у пункті 2 статті 6 ЄКПЛ. ЄСПЛ зазначив, що основним правилом кримінального права є презумпція невинуватості, закріплене в статті 6 § 2 ЄКПЛ. Вищезгадане правило було порушено у цій справі, оскільки перший заявник не перебував перед судом і був засуджений по смертно. Судовий розгляд померлої особи неминуче суперечить усім гарантіям статті 6 ЄКПЛ, тому ЄСПЛ прийшов до висновку, що мало місце порушення пункту 2 статті 6 ЄКПЛ.

що умови тримання першого заявника в слідчому ізоляторі № 100 77/5 від 2 грудня 2008 року по 28 квітня 2009 року було жахливим, що призвело до порушення статті 3 ЄКПЛ (заборона катування). Беручи до уваги свою прецедентну практику щодо переповненості, ЄСПЛ зазначив, що перший заявник був утримуваний у дуже переповненій в'язниці, що означало нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження;

що перший заявник був позбавлений волі, що призвело до порушення пункту 1 статті 5 ЄКПЛ, і, зокрема, що його арешт не ґрунтувався на обґрунтованій підозрі у вчиненні ним кримінального правопорушення та не було необхідним для цілей підпункту "с" пункту 1 статті 5 ЄКПЛ (право на свободу та особисту недоторканність). ЄСПЛ дійшов висновку, що арешт

першого заявника не був свавільним і що він ґрунтувався на обґрунтованій підозрі у вчиненні ним кримінального правопорушення, а тому скарги на цій основі були відхилені.

що тривалість попереднього ув'язнення пана Магніцького порушувала вимогу «розумного строку» пункту 3 статті 5 ЄКПЛ. ЄСПЛ визнав, що органи влади продовжили термін тримання під вартою першого заявника на підставах, які не можна вважати «достатніми», щоб виправдати його тривалість. Відповідно, мало місце порушення пункту 3 статті 5 ЄКПЛ.

погане поводження з п. Магніцьким з боку наглядачів у слідчому ізоляторі № 1. 77/1 від 16 листопада 2009 року і що не було проведено ефективного розслідування цього питання, що порушує статтю 3 ЄКПЛ. ЄСПЛ зазначив, що Уряд не виконав свій тягар доказування. Тому він погодився з версією третього заявника та постановив, що 16 листопада 2009 р. пан Магніцький піддавався жорстокому поводженню з боку наглядачів у слідчому ізоляторі. Відповідно, мало місце порушення статті 3 ЄКПЛ в її матеріально-правових та процесуальних частинах.

органи влади не надали першому заявнику медичну допомогу і, таким чином, вони були відповідальними за його смерть. Третя заявниця також скаржилася, що розслідування смерті її сина не відповідало вимогам ЄКПЛ. ЄСПЛ прийшов до висновку, що, позбавивши пана Магніцького медичної допомоги, національні органи влади безпідставно поставили його під загрозу життя. Таким чином, держава не виконала свого позитивного зобов'язання за статтею 2 ЄКПЛ.

Беручи до уваги усі наведені скарги та аргументи, ЄСПЛ постановив, що другий заявник має право на продовження провадження у справі замість першого заявника відповідно до статті 34 ЄКПЛ та зобов'язав державу-відповідача виплатити другому та третьому заявнику 34 000 євро відшкодувань моральної шкоди [52].

Узагальнюючи все вищенаведене, ми можемо підсумувати, що право особи вважатися невинною та вимагати від прокуратури нести тягар

доведення звинувачень проти неї є частиною загального поняття справедливого слухання відповідно до пункту 1 статті 6 ЄКПЛ, яке застосовується до процедури винесення вироку.

2.2. Обмеження щодо реалізації права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського Суду з прав людини

Дане право не відноситься до переліку прав, що вважаються абсолютними, тому що, по-перше, при розгляді справи, де наявне порушення права на доступ до суду, ЄСПЛ має брати до уваги національне законодавство, де можуть бути закріплені дані обмеження. По-друге, вирішуючи питання про прийнятність такої заяви та відповідно про те, чи мало взагалі місце порушення ст. 6 ЄКПЛ, ЄСПЛ не повинен аналізувати чи тим більше тлумачити право держави-відповідача, а зобов'язаний перевірити відповідність норм, що закріплюють дане обмеження, ЄКПЛ.

Крім того, ці обмеження мають не суперечити змісту права на доступ до суду, не мати на меті іншу ціль, крім тієї, що є законною та відповідно держава має вжити всіх заходів, щоб дане обмеження відповідало принципу пропорційності щодо засобів, що вжили та цілями, яких намагалися досягти.

У справі «Ооржак проти Російської Федерації» (Oorzhak v. Russia, 2021, §§ 20-22), заявник скаржився на те, що його справа не була розглянута судом касаційної інстанції (Верховним Судом Республіки Тива). Уряд аргументував це тим, що заявник порушив строки позовної давності, не позначив причини та обставини, що спричинили їх порушення, у свої позовній заяві до касації. ЄСПЛ постановив, що у даній справі мало місце порушення ЄКПЛ, тому що держава-відповідач не надала переконливих пояснень щодо обмеження права на доступ до суду, а тому їхні заходи не відповідали законній меті, на яку вони були спрямовані. Тому, ЄСПЛ дійшов висновку, що не розглянувши касаційну заяву по суті, держава порушила п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [57].

Практикою суду сформульований доволі великий перелік випадків, коли обмеження має місце у відношенні безперешкодного доступу до суду, а саме:

Найяскравішим прикладом є недотримання процесуальних правил подачі позовної заяви (особливо це стосується доступу до апеляційного та касаційного розгляду справ), коли заявник не зміг виконати встановлену законом вимогу щодо строків позовної давності або вимог про судове представництво. Але невиконання даної вимоги заявником також може бути причиною того, що державні органи сумлінно та в установлені строки не повідомили його про винесення рішення по даній справі або отримавши надходження, прирівняні до сплати фіксованого штрафу, внаслідок чого штраф вважається сплаченим, закрили адміністративне провадження [67, С. 135].

Тобто, ЄСПЛ буде встановлюватися обставини, які послужили приводом до того, що особа не змогла скористуватися правом на доступ до суду. І тут є два варіанта. Перший варіант полягає в тому, що особа сама в міру своєї халатності не дотрималася процесуальних вимог подачі позовної заяви. І другий варіант: судовий орган, непропорційно застосував процесуальну норму, надмірно його «формалізувавши».

У справі «Санофі проти Франції» (*Sanofi Pasteur v. France*, 2020, §§ 50-55), посилаючись на пункт 1 статті 6 та статтю 1 Протоколу № 1, компанія-заявник скаржилася, що висновок проти нього ґрунтувався на подвійній презумпції причинного зв'язку між вакцинацією та хворобами Х., а також дефектом вакцини. Тобто, висновок суду першої інстанції ґрунтувався на клінічних показниках потерпілої, які були спричинені вакцинацією, а разом з тим, визнанням вакцини непридатною (наявністю сильних побічних ефектів), при цьому не зробивши ніяких експертиз на доведення цього факту (ґрунтуючись лише на даному випадку).

Компанія-заявник також скаржилася, що стабілізація стану потерпілої громадянки Х. не могла бути причиною початку позовної давності, тому що в

основі хвороби лежить клінічна патологія, а тому тимчасова стабілізація взагалі не може братися показником, що характеризує стан потерпілої. Компанія-заявник також скаржилася на те, що суд касаційної інстанції відхилив її клопотання про попередні рішення від Суду ЄС, не надавши при цьому причини.

ЄСПЛ постановив, що держава порушила пункт 1 статті 6 ЄКПЛ та статтю 1 Протоколу № 1 та зобов'язала державу-відповідача сплатити заявнику 5 000 євро відшкодувань судових витрат [28].

Обмеження юрисдикції національних судів щодо дій, вчинених за кордоном: такі обмеження можуть переслідувати законні цілі, пов'язані з принципами належного здійснення правосуддя та підтримання ефективності національних судових рішень [63, с. 33].

Заявники йорданського походження, у справі «Хусейн та інші проти Бельгії» (*Hussein and Others v. Belgium*, 2021, §§ 59-73), будучи жертвами геноциду з боку високопоставлених осіб Кувейту, скаржилися на те, що національний суд Бельгії відмовився розглядати їхні скарги, аргументуючи це тим, що у них вийшов новий закон, який дозволяє судам Бельгії залишати без розгляду справи із міжнародною підсудністю.

ЄСПЛ дійшов висновку по даній справі, що держави, які є учасницями ЄКПЛ як особливі суб'єкти міжнародного права на свій розсуд вирішують розглядати чи не розглядати справи з міжнародною підсудністю, а також приймати відповідне національне законодавство щодо злочинів, вчинених на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншої держави, а тому порушення п. 1 статті 6 ЄКПЛ відсутнє [62, с. 46].

Особи, які володіють депутатською та суддівською недоторканістю, а також імунітет глави держави та державного службовця, мають певні обмеження щодо права доступу до суду. Це пояснюється їх особливим статусом, що спрямоване на диференціацію гілок влади, забезпечення свободи слова представників народу та запобігання втручанню у їхні функції шляхом подання ангажованих скарг. Проте, імунітет визнається сумісним з

пунктом 1 статті 6 ЄКПЛ, якщо він характеризується законною метою та дотриманий принцип пропорційності в тому сенсі, що заявники мають розумні альтернативні засоби для ефективного захисту своїх прав у відповідності з ЄКПЛ.

Обмеження доступу до суду з причини недоторканості глави держави було розглянуто ЄСПЛ у справі «Урекян та Павліченко проти Молдови» (*Urechean and Pavlicenco v. Republic of Moldova*, 2015, §§ 47-55). Заявники будучи, членами опозиційної партії, зазнали публічного наклепу з боку президента Молдови. З метою захисту своїх прав, вони звернулися до суду з вимогою спростування хибних заяв та отримання моральної компенсації. Національні інстанції відмовили у клопотанні з причини наявності у президента імунітету.

ЄСПЛ дійшов висновку, що навіть при неможливості захистити свої права в судовому порядку, держава не надала заявникам ефективних засобів відновлення своєї репутації, що і доводить про непропорційне застосування права на доступ до суду, а саме тому постановив, що в даній справі мало місце порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ [39].

Звісно, що існують і інші обмеження, які рідше зустрічаються в прецедентному праві ЄСПЛ. Вони можуть виникнути, наприклад, коли влада переконує обвинуваченого відкликати апеляцію на підставі неправдивої обіцянки скасування вироку, призначеного судом першої інстанції; або якщо апеляційний суд не повідомив обвинуваченого про новий строк для подання апеляційної скарги з питань права, після відмови його офіційно призначеного захисника надати йому допомогу.

Так, у справі «Собко проти України» (2016, §§ 54-62), посилаючись на пункт 1 та 3 (с) статті 6 ЄКПЛ заявник скаржився на відсутність доступу до законного захисника під час його першого допиту в поліції, у результаті чого без допомоги адвоката він не міг повністю зрозуміти наслідки свого зізнання. У зв'язку з цим він наголосив, що у нього була невелика інтелектуальна відсталість, яка не була врахована. Заявник визнав, що не зміг довести, що на

нього чинили тиск з боку поліції. Однак він вважав, що сам факт відмови від свого зізнання 10 лютого 2009 року свідчить про те, що поліція вдалася до неналежних заходів.

ЄСПЛ прийшов до висновку, що право заявника на юридичний захист було обмежене на початковій стадії кримінального розслідування, що для цього обмеження не було вагомих причин, і що його самозвинувачувальні свідчення, дані під час допиту в поліції без доступу до адвоката, були навмисно використані для його засудження.

Крім того, заявник посилався на порушення за пунктами 1 і 3 (с) статті 6 ЄКПЛ через його відсутність та його адвоката на касаційному засіданні спричинила невігідне становище щодо обвинувачення.

ЄСПЛ зазначив, що Верховний Суд не міг належним чином вирішити питання, що розглядаються, без безпосередньої оцінки доказів, наданих заявником особисто. Він також не міг забезпечити рівність сторін, не давши заявникові можливості відповісти на зауваження, зроблені прокурором під час слухання. Звідси випливає, що за обставин цієї справи для справедливості провадження була суттєва присутність заявника в касаційному засіданні.

Проте, заявник не подав заяву на участь в касаційному засіданні, а тому ЄСПЛ наголосив, що нездатність заявника брати участь у касаційному засіданні була наслідком недотримання ним існуючих процедурних формальностей, які не були для нього надмірними чи неясними. Відповідно, у цьому відношенні не було порушення статті 6 ЄКПЛ.

Узагальнюючи, ЄСПЛ постановив, що було порушення пункту 1 статті 6 разом із пунктом 3 (с) статті 6 ЄКПЛ через початкове обмеження права заявника на юридичний захист і зобов'язав державу-відповідача сплатити заявнику 1 000 євро відшкодувань моральної шкоди [33].

Також буде обмежено доступ до суду, якщо заявник не зможе оскаржити штраф, накладений адміністративним органом, до суду, який має достатні повноваження щодо перегляду адміністративного рішення.

Це підтверджується у справі «Юліус Клойбер Шлахтгоф ГмбХ та інші проти Австрії» (Julius Kloiber Schlachthof GmbH and Others v. Austria, 2013, §§ 28-34), де компанії-заявники, які скаржилися виключно на провадження щодо доплат, які вони повинні були сплатити понад належні внески, стверджували, що це рішення не було винесено судом.

ЄСПЛ дійшов висновку, що перегляд адміністративним судом не може бути кваліфікований як адекватний «повний перегляд» кримінального засудження компанії-заявника. Таким чином, ЄСПЛ визнав, що під час розгляду справи, який мав кримінальний характер, компанії-заявники не мали доступу до суду за змістом пункту 1 статті 6.

А тому, ЄСПЛ постановив порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ через те, що рішення у справі про додаткову плату не було винесено судом, а тому зобов'язав державу-відповідача виплатити першому заявнику 3 679,44 євро, другому – 3 402,32 євро, третьому - 3 263,76 євро, четвертому - 5 504,20 євро відшкодувань судових витрат [19].

Таким чином, зважаючи на вищенаведене, можна дійти висновку, що кордони між допустимими обмеженнями та явними порушеннями права на доступ до суду досить розмиті. Тим не менш, дотримуючись при своїй роботі законної мети, принципу пропорційності (коли засоби відповідають цілям), достатнього формалізму, а також, не порушуючи при цьому змісту ст. 6 ЄКПЛ, національні суди зможуть досягти гармонізації в здійсненні правосуддя.

2.3. Особливості застосування рішень Європейського Суду з прав людини щодо права на справедливий судовий розгляд

Пункт 1 статті 6 захищає виконання остаточних, обов'язкових до виконання судових рішень (на відміну від виконання рішень, які можуть бути переглянуті вищим судом). Право на виконання таких рішень, надане будь-

яким судом, є невід'ємною частиною «права на суд». Інакше положення статті 6 були б позбавлені будь-якої корисної дії. Тому не виправдано велика затримка у виконанні судового рішення, що має обов'язкову силу, може порушити ЄКПЛ.

Остаточне рішення може бути поставлено під сумнів лише тоді, коли це зроблено необхідним через обставини істотного та переконливого характеру, такі як судова помилка.

Випадки надмірної тривалості провадження є частими в практиці ЄСПЛ і часто пов'язані зі структурними проблемами. Законодавство Комітету міністрів на етапі виконання відображено в Рекомендації CM/Rec(2010)3 щодо ефективних засобів правового захисту від надмірної тривалості провадження [71].

Цей документ рекомендує державам вжити ряд кроків для вирішення надмірно тривалих структурних проблем і бажано запровадити засоби правового захисту, які можуть як прискорити провадження, так і компенсувати минулі затримки. ЄСПЛ також посилається на цю рекомендацію у своїх вказівках на цю тему.

ЄСПЛ зазначив, що якщо судова система має недоліки щодо вимоги розумного строку, передбаченої пунктом 1 статті 6 ЄКПЛ, найефективнішим рішенням є засіб юридичного захисту, призначений для прискорення провадження з метою запобігання його затягування. Такий засіб юридичного захисту дає незаперечну перевагу перед засобом юридичного захисту, який передбачає лише компенсацію, оскільки він також запобігає встановленню послідовних порушень стосовно того самого процесу, а не лише усуває порушення апостеріорі, як це робить компенсаційний засіб. ЄСПЛ встановив, що деякі держави чудово усунули колізію між цими засобами, вирішивши поєднати два типи засобів правового захисту: один призначений для прискорення розгляду справи, а інший — для виплати компенсації.

Відновлення кримінального провадження згідно зі статтею 46 також є добре закріпленою частиною *acquis* Комітету міністрів стосовно статті 6.

Лише в одній державі-члені, Ліхтенштейні, немає можливості повторного розгляду або відновлення кримінальну справу на підставі рішення Європейського суду з прав людини [62, с. 23].

Так, у справі «Морейра Феррейра проти Португалії (№ 2)» (Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2), 2017, §§ 68-72) заявниця скаржилася на те, що Верховний Суд відхилив її заяву про перегляд кримінального вироку, винесеного проти неї. Вона стверджувала, що рішення Верховного Суду є «відмовою у правосудді», оскільки цей суд неправильно витлумачив та застосував відповідні положення Кримінально-процесуального кодексу та висновки рішення ЄСПЛ від 2011 року, таким чином позбавивши її мати право переглянути рішення щодо її судимості.

ЄСПЛ зазначив, що, незважаючи на те, що завданням Верховного Суду було винести рішення за заявою про перегляд, він, тим не менш, провів повторний розгляд по суті ряд аспектів спірного питання неявки заявниці на розгляд її апеляційної скарги та наслідки її неявки для обґрунтованості її засудження та вироку. Таким чином, Верховний суд визнав, що рішення апеляційного суду не було несумісним із рішенням Європейського суду.

Беручи до уваги принцип субсидіарності та формулювання рішення ЄСПЛ від 2011 року, ЄСПЛ дійшов висновку, що відмова Верховного Суду відновити провадження на вимогу заявника не була свавільною. Рішення Верховного Суду від 21 березня 2012 року містить достатню вказівку на підстави, на яких воно було засноване. Ці підстави підпадали під межі розсуду національних органів і не спотворювали висновки рішення ЄСПЛ, а тому ЄСПЛ постановив, що порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ не було [25].

Таким чином, відновлення кримінального провадження доступне майже всім заявникам, які зазнали порушення статті 6 у її кримінальній частині. ЄСПЛ іноді посилається на наявність такої можливості у своїх вказівках, вказуючи, що найбільш прийнятною формою відшкодування буде, в принципі, судовий розгляд заново або відновлення провадження, якщо цього вимагає заявник. Однак ЄСПЛ також вказав, що повторне відкриття

внутрішньодержавного провадження не буде відповідним заходом з огляду на конкретні обставини справи.

ЄСПЛ надав вказівки і на інші види порушення статті 6. Наприклад, він виявив структурний недолік російського законодавства щодо практики пробних закупівель незаконних наркотиків, який не мав ефективних правових гарантій проти зловживання (заволодіння).

Це відбулося у справі «Кузьміна та інші проти Росії» (Kuzmina and Others v. Russia, 2021, §§ 108-120), де посилаючись на порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ, заявники скаржилися, що вони були несправедливо засуджені за злочини, до вчинення яких їх спонукала поліція. Вони стверджували, що до проведення пробних тестових закупівель вони ніколи не закуповували наркотики і не робили б цього, якби їх не примусила поліція та їхні інформатори. Крім того, їхні кримінальні вироки ґрунтувалися виключно на доказах, отриманих під час пробних закупівель. Поліція не вжила жодних інших заходів для перевірки інформації про підозрювану злочинну діяльність заявників.

ЄСПЛ зазначив, що вищезгадані недоліки у проведенні таємних операцій та нездатність судів першої інстанції забезпечити ефективний судовий розгляд заяв про захоплення були наслідком відсутності нормативно-правової бази, яка б гарантувала захист від зловживань у проведенні пробних закупівель. У світлі вищезазначених міркувань, ЄСПЛ дійшов висновку, що в цілому ці елементи підірвали справедливість кримінального провадження у цих справах, порушуючи пункт 1 статті 6 ЄКПЛ [40].

У даній справі вказувалося на необхідність внести зміни до внутрішнього законодавства, щоб передбачити чітку та передбачувану процедуру дозволу таких таємних операцій судовим органом, що забезпечило б ефективні гарантії проти зловживань. Це, у свою чергу, дало б можливість національним судам здійснювати належний розгляд скарг щодо захоплення відповідно до стандарту ЄКПЛ.

Було винесено ряд рішень, у яких ЄСПЛ встановив, що справа заявника не була вирішена на національному рівні «судом, створеним законом», як того вимагає стаття 6, і він розглянув відповідно до статті 46, які наслідки мають бути настати після усунення цієї колізії. Також він уточнив, що констатація порушення як така не накладає на національні органи влади зобов'язання повторно відкривати всі подібні справи, у яких до того часу рішення набуло законної сили (*res judicata*).

З огляду на беззаперечне виконання державами рішень, прийнятих ЄСПЛ, дуже важливе місце займає принцип *res judicata*, тобто принцип остаточності судових рішень. Відповідно до цього принципу жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення лише з метою отримання повторного розгляду справи та нового вирішення справи [63, с. 52].

Вищі суди не повинні використовувати свої повноваження на перегляд для проведення нової експертизи. Перегляд не повинен перетворюватися на приховану апеляцію, а сама можливість існування двох точок зору на цю тему не є достатньою підставою для повторного розгляду справи. Відхід від цього принципу виправданий лише тоді, коли це необхідно через обставини істотного та переконливого характеру.

Прецедентне право ЄСПЛ щодо принципу *res judicata* охоплює дві подібні, але не ідентичні ситуації: перегляд остаточного та обов'язкового рішення у світлі нововиявлених фактів та продовження строку для використання «звичайного» правового засобу захисту [63, с. 52].

Перша ситуація стосується скасування наглядовим органом остаточного та обов'язкового судового рішення за допомогою процедури, яка застосовується у разі нових або нововиявлених обставин, що насправді дорівнює прихованому оскарженню, тобто можливість для державного органу забезпечити перегляд справи, покладаючись на існуючий і відомий факт, який він раніше не зазначав. У другій ситуації суд допускає клопотання сторони, яка програла, про несвоєчасне оскарження. Таким чином, рішення,

яке є *res judicata*, не скасовується негайно, але, тим не менш, перестає бути остаточним і обов'язковим. Таким чином, обидві ці ситуації можна вважати такими, що порушують принцип остаточності судових рішень.

Більш широку системну проблему було виявлено у справі «Долінська-Фічек і Озімек проти Польщі» (*Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland*, 2022, §§ 229-236), де заявники скаржилися на те, що новостворена Палата з надзвичайних питань та у справах Верховного Суду не відповідала вимогам статті 6 у світлі обставин, за яких було призначено її членів. ЄСПЛ постановив, що порушення національного законодавства, які він встановив у своєму рішенні і які виникли внаслідок недотримання верховенства права, принципу поділу влади та незалежності судової влади, за своєю суттю заплямували процедуру судового розгляду. Ця помилка була доповнена діями глави держави, який грубо порушив верховенство права, продовжуючи призначення, незважаючи на ухвалу суду про призупинення процедури на підставі судового оскарження.

ЄСПЛ зазначив, що процедура призначення суддів, яка виявила неналежний вплив законодавчої та виконавчої влади на призначення суддів, сама по собі була несумісною з пунктом 1 статті 6 ЄКПЛ і, як така, становила фундаментальне порушення, що негативно впливає на весь процес і ставить під загрозу легітимність суду, що складається з призначених таким чином суддів. Відповідно до статті 46, ЄСПЛ вирішив не давати жодних конкретних вказівок, але як загальні вказівки для органів влади держави-відповідача він зазначив, що його висновок може систематично вплинути на майбутнє призначення суддів до всіх судів. Нагадуючи, що причиною проблеми були законодавчі поправки 2017 року, ЄСПЛ заявив, що від внутрішніх органів влади необхідні швидкі дії.

У своєму рішенні ЄСПЛ постановив, що в даній справі мало місце порушення пункту 1 статті 6 та зобов'язав державу-відповідача виплатити кожному заявнику 15 000 євро відшкодувань [22].

Таким чином, можна підсумувати, що ризик помилки державного органу під час судового чи іншого розгляду має нести держава, особливо за рахунок відповідної особи. Хоча потреба виправити судові помилки в принципі може бути законним міркуванням, вона не повинна задовольнятися довільним чином, і в будь-якому випадку органи влади повинні, наскільки це можливо, досягти справедливого балансу між інтересами особи та необхідністю забезпечення належного здійснення правосуддя.

Висновки до Розділу 2

Стаття 6 ЄКПЛ практично функціонує на шести «стовпах», які визначають межі його застосування. Цими стовпами виступають принципи, які прямо визначені в статті 6 ЄКПЛ, до них відносяться наступні принципи:

принцип, відповідно до якого справу повинен розглядати суд, а також суддя (судді), який встановлений законом. При визначенні наявності порушення даного принципу, ЄСПЛ не досліджує національне законодавство, а перевіряє законність підстав для встановлення юрисдикції органів влади;

принцип, відповідно до якого розгляд справи та винесення рішення по суті справи має бути винесено публічно. Звісно, що є певні обмеження щодо реалізації принципу публічності, які пов'язані з необхідністю захисту прав осіб, які є неповнолітніми, в інтересах національної безпеки та захисту приватного життя осіб в громадянському суспільстві;

принцип, відповідно до якого розгляд справи та винесення рішення по суті справи має бути здійснене в межах розумних строків. Для визначення того, чи були дотримані розумні строки, ЄСПЛ оцінює такі фактори, як складність справи, поведінку заявника та поведінку відповідних адміністративних та судових органів;

принцип, відповідно до якого суддя, який розглядає справу повинен бути незалежним. Визначаючи незалежність судді, ЄСПЛ бере до уваги два критерії: незалежність ззовні (наприклад, недопущення корупції) та всередині суду (щоб вони були вільні від директив або тиску з боку колег суддів або тих, хто має адміністративні обов'язки в суді);

принцип, відповідно до якого суд, який розглядає справу повинен бути безстороннім. Перевіряючи безсторонність судді, ЄСПЛ користується двома підходами: суб'єктивним (особиста упередженість чи зацікавленість у конкретній справі) та об'єктивним (до нього відносяться функціональні та особисті причини);

і нарешті принцип, відповідно до якого, особа буде вважатися невинною доти, допоки її вина не буде доведеною. Презумпція невинуватості закріплює, що тягар доказування лежить на стороні обвинувачення, також те, що особа не може свідчити проти себе (заборона самозвинувачення).

Як свідчить прецедентна практика ЄСПЛ, існують випадки, коли доступ до суду особам обмежується. Основними випадками є, коли особа свідомо халатно віднеслася строків подачі позовної заяви; відповідні органи занадто пізно повідомили особу про винесення рішення по суті справи та можливість подання заяви до апеляційного або касаційного суду; наявність в особи, яка подає позовну заяву особливого статусу, що пов'язане із виконанням цією особою службових обов'язків (наприклад, наявність суддівського або депутатського імунітету); розгляд національними органами актів, які були здійснені поза кордоном цієї держави, та інші.

Дуже важливим питанням на сьогоднішній день залишається характер виконання рішень ЄСПЛ. Усі рішення, винесені ЄСПЛ, які набули статусу остаточного або обов'язкові до виконання мають беззаперечно виконуватися державами-відповідачами. У своїх рішеннях ЄСПЛ застерігає від скасування чи повторного розгляду справи, рішення по якому вже стало остаточним або обов'язковим до виконання. Для його перегляду мають бути дійсно важливі підстави. Для недопущення таких випадків судові органи мають дотримувати принципу *res judicata* (принцип остаточності судових рішень).

РОЗДІЛ 3

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД В УКРАЇНІ

3.1. Сучасний стан виконання рішень Європейського Суду з прав людини

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на «адекватне та своєчасне виконання законних судових рішень». Невиконання судового рішення порушує право особи на справедливий судовий розгляд, яке Європейський суд з прав людини описує як основоположну складову верховенства права, а також право на ефективний засіб правового захисту від первинного порушення, виявленого судом.

У преамбулі Конституції України закріплено прагнення нашої держави до трансформації в демократичному, соціальному та правовому напрямі, що є прямим підтвердженням європейську самобутність українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Після здобуття Україною незалежності в 1991 році вона стала 37-м членом Ради Європи в 1995 році, а 17 липня 1997 року ратифікувала ЄКПЛ, підтвердивши свою готовність взяти на себе зобов'язання перед Радою Європи і, зокрема, виконувати рішення ЄСПЛ та гармонізувати національне законодавство з ЄКПЛ.

23 лютого 2006 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон). Як зазначають Здебська Анастасія та Мороз Інна, цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконувати рішення ЄСПЛ у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною ЄКПЛ та протоколів до нього;

створення передумов для зменшення кількості звернень до ЄСПЛ проти України. Положення цього Закону України значною мірою стосуються остаточних рішень ЄСПЛ у справах проти України, у яких визнано наявність порушення [2, С. 372].

Відповідно до пункту 2 статті 44 ЄКПЛ, рішення, прийняті ЄСПЛ стають остаточними через три місяці після винесення рішення по суті справи. Якщо заявник не задовольняється рішенням ЄСПЛ, він має право подати клопотання щодо повторного перегляду справи Великою палатою ЄСПЛ. Якщо клопотання відхиляється, тоді відлік для підрахунку часу набрання остаточності рішення починається в день такого відхилення або винесенням рішення по суті Великою Палатою, який автоматично стає обов'язковим до виконання, без можливості його оскарження .

Протягом десяти днів, після отримання сповіщення від ЄСПЛ щодо набуття статусу рішення остаточного, Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини (далі – Уповноважений) повинен надіслати до [6]:

Департаменту державної виконавчої служби Міністерства Юстиції України (далі – Департамент) оригінальний текст рішення, переклад українською мовою резолютивної частини рішення по суті справи, у разі якщо резолютивна частина містить пункт щодо сплати грошової сатисфакції, тоді Департамент надсилає до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, постанову про відкриття виконавчого провадження, а останній уже виділяє кошти на сплати цієї сатисфакції заявнику.

Що дуже важливо, так це те, що дана сплата має бути виконана протягом трьох місяців від дня набуття рішенням статусу остаточного, інакше буде нараховуватися пеня. Після здійснення виплати сатисфакції заявнику, протягом трьох днів, Департамент повинен надіслати Уповноваженому постанову щодо здійсненої виплати та закриття виконавчого провадження;

заявника інструкції щодо подачі заяви до Департаменту для отримання своєчасної справедливої сатисфакції;

газети «Урядовий кур'єр» короткий виклад справи і рішення по ньому із перекладом на українську мову;

всіх інших органів державних органів, які прямо чи опосередковано причетні до справи, перекладену українською мовою, короткий опис справи та винесене рішення по суті справи.

Крім нарахування сатисфакції ЄСПЛ може винести рішення про здійснення додаткових заходів індивідуального або загального характеру. Що стосується заходів індивідуального характеру, то це можливо коли ЄСПЛ передбачив, що судове провадження було несправедливим, а тому потрібно відновити порушені праві настільки наскільки це взагалі можливо (*restitutio in integrum*) або поновити провадження і винести по суті справи нове рішення. При цьому якщо після перегляду справи справедливості досягнуто не буде, тоді у провадження втручається Комітет Міністрів Ради Європи (далі – КМРС або Комітет Міністрів). Найчастіше заходом індивідуального характеру виступає нарахування справедливої сатисфакції заявнику.

Так, у справі «Полях та інші проти України (2020, §§ 193-196) заявники стверджували, зокрема, що застосування до них обмежувальних заходів відповідно до Закону про очищення (люстрації) уряду порушило їхні права за статтею 8 ЄКПЛ. Перші три заявники також скаржилися на те, що тривала неспроможність національних судів розглянути їхні скарги щодо їх звільнення відповідно до Закону порушила їхнє право на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку відповідно до статті 6 ЄКПЛ. Другий заявник також скаржився на те, що він не мав ефективного засобу юридичного захисту щодо своїх скарг.

ЄСПЛ зазначив, що непропорційний характер люстраційного заходу особливо яскраво виражений у справі п'ятого заявника. Не було наведено жодних серйозних аргументів щодо того, що заявник, місцевий чиновник, який працює в сільському господарстві, імовірно може становити загрозу для

новоствореного демократичного режиму. Національна влада продемонструвала повне нехтування його правами. Відповідно, мало місце порушення статті 8 ЄКПЛ стосовно всіх заявників.

Крім того, ЄСПЛ постановив, що трудові спори за своєю природою вимагають швидкого вирішення з огляду на те, що стоїть на карті для відповідної особи, яка внаслідок звільнення втрачає свої засоби до існування. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що за конкретних обставин цієї справи тривалість провадження у справах заявників не може вважатися «розумною». Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ щодо перших трьох заявників.

З огляду на вищенаведені порушення (пункту 1 статті 6 та статті 8 ЄКПЛ), ЄСПЛ постановив виплатити кожному заявнику 5 000 євро відшкодувань моральної шкоди, 1500 євро другому і п'ятому заявнику як відшкодування судових витрат [45].

Як уже було зазначено, рішення ЄСПЛ може містити також і заходи загального характеру, які передбачають, що в національній правовій системі існують системні проблеми, які містяться в національному законодавстві, судовій практиці або безпосередньо в недостатній кваліфікації органів державної влади. Заходи загального характеру і спрямовані на усунення цих прогалин або проблем.

Дуже важливою та предметною вважається, на нашу думку, справа «Олександр Волков проти України» (2013, §§ 130-131, 135-140, 143-147, 150-156, 186-187), де заявник подав такі скарги за пунктом 1 статті 6 ЄКПЛ: (i) його справа не була розглянута «незалежним та безстороннім судом»; (ii) провадження у Вищій раді юстиції (далі – ВРЮ) було несправедливим, оскільки воно здійснювалося не відповідно до процедури, передбаченої главою 4 Закону про ВРЮ 1998 року, яка пропонувала низку важливих процесуальних гарантій, включаючи строки давності дисциплінарних стягнень; (iii) Верховна Рада України ухвалила рішення про його звільнення на пленарному засіданні шляхом зловживання електронною системою

голосування; (iv) його справа не була розглянута «судом, створеним законом»; (v) рішення у його справі були прийняті без належної оцінки доказів, а важливі аргументи, висунуті захистом, не були належним чином розглянуті; (vi) відсутність у Вищого адміністративного суду України достатньої компетенції щодо перегляду актів, прийнятих ВРЮ, суперечила його праву на суд; (vii) не було дотримано принципу рівності сторін.

ЄСПЛ зазначив, що судовий контроль здійснювався суддями ВАСУ, які також перебували під дисциплінарною юрисдикцією ВРЮ. Це означає, що цих суддів також може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у ВРЮ. Беручи до уваги широкі повноваження ВРЮ щодо кар'єри суддів (призначення, притягнення до дисциплінарної відповідальності та звільнення) та відсутність гарантій незалежності та неупередженості ВРЮ (як зазначено вище), ЄСПЛ постановив, що судді ВАСУ, розглядаючи справу заявника, стороною в якій був ВРЮ, не зміг продемонструвати «незалежність та неупередженість», що вимагається статтею 6 ЄКПЛ.

Крім того, ЄСПЛ дійшов висновку, що втручання в право заявника на повагу до його приватного життя було неправомірним: втручання не було сумісним з національним законодавством, і, крім того, застосовне національне законодавство не задовольнило вимоги передбачуваності та забезпечення належного захисту від свавілля. А отже, мало місце порушення статті 8 ЄКПЛ.

ЄСПЛ зазначив, що ця справа розкриває серйозні системні проблеми щодо функціонування української судової влади. Зокрема, виявлені у справі порушення свідчать про те, що система судової дисципліни в Україні не була організована належним чином, оскільки не забезпечує достатнього відмежування судової влади від інших гілок державної влади. Більше того, він не дає належних гарантій проти зловживання та зловживання дисциплінарними заходами на шкоду незалежності суддів, оскільки остання є

однією з найважливіших цінностей, що лежать в основі ефективного функціонування демократій.

ЄСПЛ постановив, що характер виявлених порушень свідчить про те, що для належного виконання цього рішення держава-відповідач повинна вжити низку заходів загального характеру, спрямованих на реформування системи судової дисципліни. Ці заходи повинні включати законодавчу реформу, яка передбачає перебудову інституційної основи системи. Крім того, ці заходи мають передбачати розробку відповідних форм і принципів узгодженого застосування вітчизняного законодавства у цій сфері.

Враховуючи все вищенаведене, ЄСПЛ ухвалив, було порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ щодо принципів незалежного та неупередженого суду, щодо принципу правової визначеності та відсутності строку позовної давності для провадження проти заявника, щодо принципу правової визначеності та звільнення заявника на пленарному засіданні Парламенту, щодо принципу «суду, створеного законом», а також було порушення статті 8 ЄКПЛ, а тому зобов'язав державу-відповідача забезпечити відновлення заявника на посаді судді Верховного Суду та сплатити заявнику 6 000 євро відшкодувань моральної шкоди та 12 000 євро судових витрат [51].

Україна ратифікувала Протокол № 14 до ЄКПЛ, який визначає, що КМРЄ має виключну компетенцію щодо вжиття додаткових заходів по відношенню до Держав, які зобов'язалися виконувати рішення, прийняті ЄСПЛ і не дотрималися цього зобов'язання [11].

Для проведення постійного моніторингу щодо належного виконання рішень, прийнятих ЄСПЛ, Кабінетом Міністрів України (далі – КМЮ) було вирішено створити спеціальний орган і 1 квітня 2020 року було затверджено постанову № 258 «Про утворення Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини» (зі змінами від 08.07.2020 № 657), до безпосередніх функцій якої є прийняття рекомендацій щодо створення та здійснення національної політики стосовно системних проблем, виявлених у справах проти України, а також побудова стратегій подальшої їх реалізації.

Станом на 31 жовтня 2020 року Україна була третьою країною за величиною кількості справ, які розглядаються в Європейському суді з прав людини (10 100 заяв, або близько 16,5% усіх зареєстрованих заяв). Станом на 8 грудня 2020 року Європейський суд з прав людини постановив у 1490 рішеннях, що Україна порушила положення ЄКПЛ (крім випадків, коли було досягнуто дружніх компромісів). Європейський суд з прав людини залишив без змін 1077 рішень Кабінету Міністрів України загалом у 1632 справах. 555 рішень ЄСПЛ залишаються невиконаними, з яких 408 знаходяться під посиленням наглядом КМРС, 134 рішення контролюються за стандартними процедурами, 13 рішень ще не кваліфіковані КМРС і процедура виконання в них ще не визначена [71].

Ми можемо дійти висновку, що Україна виконує свої зобов'язання, взяті після ратифікації ЄКПЛ, особливо щодо виконання рішень ЄСПЛ, прийнятих у справах проти України, проте їх реалізація займає занадто багато часу і заявники, на жаль, у деяких випадках змушені просто роками чекати на те, щоб їхні права нарешті були відновлені. Що стосується справедливої сатисфакції за порушення статті 6 ЄКПЛ, то як неодноразово наголошував ЄСПЛ, держава при вказуванні причин щодо невиконання рішень не може посылатися на те, що в бюджеті країни не має достатньо коштів на його сплату. Це прямий обов'язок держави забезпечити право кожної людини на справедливий суд, а при його порушенні – відновити ці права.

3.2. Проблемні аспекти реалізації права на справедливий судовий розгляд у правозастосовній практиці України

Як було зазначено в попередньому підпункті однією з головних проблем в українському судочинстві є проблема невиконання рішень національних судів. Як встановив Європейський суд з прав людини проблема

невиконання рішень національних судів в Україні являє собою неспроможність України забезпечити належне виконання її органами та її або контрольованих нею установ/підприємств, рішень національних судів, які ухвалені проти них. Інакше кажучи – це є суттєва дисфункція держави, яка полягає у неможливості належно організувати державне управління, зокрема у сфері виконання судових рішень. Рада Європи постійно наголошує, що проблема невиконання судових рішень є однією з найбільш масштабних і серйозних проблем функціонування української правової системи, яка залишається невирішеною із 2001 року. Давайте розглянемо хронологію проблеми очима Ради Європи.

У 2001 році проблема невиконання вперше була порушена Європейським судом з прав людини у справі «Кайсин та інші проти України» [16]. Хоча у рішенні не було встановлено порушення, ця справа стала причиною ретельного вивчення проблеми невиконання рішень судів в Україні. Було ухвалено рішення про дружнє врегулювання, за яким органи влади України взяли зобов'язання вирішити проблему.

Відтак, у 2001 році Україна вирішила взяти час для підготовки відповідних законів щодо виконання судових рішень проти неї і прийняла Закон України «Про введення мораторію на реалізацію майна» державних підприємств. Спочатку цей захід був тимчасовим, однак із часом відповідні закони так і не були прийняті, а мораторій на виконання рішень судів проти держави перетворився із тимчасового на постійний [5].

2004 рік - відсутність результатів призвела до появи першого рішення ЄСПЛ у справі «Жовнер проти України» [56]. У ньому було встановлено матеріальне порушення статті 6 Європейської конвенції з прав людини, а саме незабезпечення виконання рішень національних судів, які стосувалися виплати заробітної плати та соціальної допомоги працівникам різних державних органів.

2009 рік - оскільки вагомих результатів не було досягнуто, а кількість схожих заяв збільшувалася, ЄСПЛ прийняв пілотне рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (2010, §§ 55-57) [29].

У ньому ЄСПЛ наголосив, що слід невідкладно запровадити конкретні реформи у законодавстві та адміністративній практиці України для вирішення проблеми невиконання судових рішень, та встановив термін до 15 липня 2011 року для створення ефективних національних засобів правового захисту у цих питаннях.

2012 рік - ЄСПЛ відновив розгляд заблокованих заяв, що стосувалися проблеми невиконання судових рішень. У цьому ж році, з метою вирішення вказаної проблеми, Україна вжила певні законодавчі заходи. Зокрема, був прийнятий Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [7], а пізніше Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку погашення заборгованості за рішеннями суду, виконання яких гарантується державою». Однак цих механізмів виявилось недостатньо [9]. У 2016 році українські органи влади за підтримки Ради Європи розробили Триступеневу Стратегію. Вона полягала у:

- 1) визначенні суми боргу, що виник внаслідок невиконання державою рішень;
- 2) встановлення схем платежів або альтернативних варіантів виконання судових рішень;
- 3) забезпечення достатніх асигнувань та виплати коштів.

Проте, впровадження цієї стратегії не розпочалося. Натомість, потік поданих до ЄСПЛ заяв продовжував зростати.

У 2017 році Велика Палата ЄСПЛ ухвалила рішення в справі «Бурмич та інші проти України» (2017, §§ 148-156) [26]. У цьому рішенні було зазначено, що продовжувати розгляд аналогічних справ було б тягарем для ресурсів ЄСПЛ, а тому було постановлено вилучити понад 12 тисяч заяв і передбачити їхнє врегулювання Україною на національному рівні під

наглядом Комітету міністрів Ради Європи відповідно до вимог Європейської конвенції з прав людини.

У березні 2021 року КМРЄ закликав українську владу вжити рішучих заходів без подальших зволікань щодо ухвалення повного пакету законодавчих та інституційних реформ для усунення усіх визначених першопричин проблеми невиконання судових рішень. Неодноразово українські органи вказують на складність розв'язання проблеми невиконання через її масштабність та багатосаровість.

Так у чому ж полягає складність та багатосаровість цієї проблеми? Відповідь на це питання не така однозначна як може здаватися, адже це широкий спектр першопричин її виникнення. Без усунення цих чинників, вирішити проблему невиконання неможливо. У 2019 році у результаті проведення комплексного дослідження за підтримки Ради Європи були встановлені основні першопричини, що перешкоджають виконанню судових рішень.

У сфері фінансових зобов'язань держави:

відсутність коштів для забезпечення виплати заборгованості за рішеннями судів;

наявність мораторіїв, які перешкоджають примусовому виконанню рішень судів;

прогалини правового регулювання процедури банкрутства державних підприємств.

У сфері соціально-орієнтованого законодавства - неузгодженість між розмірами соціальних виплат, передбачених різними законами та розписом асигнувань державного бюджету на них.

У сфері статистичних та інформаційних даних:

відсутність єдиної системи електронної взаємодії між реєстрами судових рішень та автоматизованою системою виконавчих проваджень, документів для забезпечення аналізу і збору інформації про виконання судових рішень;

недостатній рівень автоматизації процесу виконавчого провадження.
У сфері примусового та автоматичного виконання судових рішень:
недосконала система виконавчого провадження;
недосконалий механізм здійснення судового контролю за виконанням рішень судів;
відсутність засобів юридичного захисту у зв'язку з невиконанням і тривалим виконанням рішень судів.

Оскільки вказані першопричини стосуються різних сфер, відповідальними за їхнє усунення є низка державних органів трьох гілок влади. Вкрай важливо для подолання складної проблеми невиконання рішень національних судів залучити до активної роботи всі державні органи, які відповідають за усунення встановлених першопричин. Через це, необхідно передбачити комплексний підхід до вирішення проблеми, який би обумовлював існування ефективного механізму співпраці між усіма сторонами, у тому числі, представники громадськості та міжнародної спільноти. Важливо зрозуміти, чи вирішення цієї проблеми є нагальним для будь-якої держави? Чи лише для України?

Стаття 6 ЄКПЛ визначає право кожної людини на справедливий суд. Це право, окрім іншого означає, що усі судові рішення, прийняті в результаті незалежного та неупередженого розгляду, мають бути належним чином та вчасно виконані.

У разі недотримання цього зобов'язання, ЄКПЛ не буде належним чином діяти. Усі держави, особливо члени Ради Європи, повинні створити ефективний механізм виконання рішень національних судів, і тим самим гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами справедливого судочинства.

Необхідність забезпечення Україною виконання судових рішень зумовлена також євроінтеграційними зобов'язаннями та зобов'язаннями у рамках євроатлантичної інтеграції, що забезпечують реалізацію стратегічного курсу держави визначеного у Конституції України, щодо

набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору [4].

Які головні загрози та виклики у контексті розв'язання проблеми невиконання ще попереду? А які позитивні зрушення вже відбулися?

Як було зазначено раніше, неодноразово запропоновані механізми вирішення проблеми невиконання не були дієвими через не визначення масштабності самої проблеми. На сьогодні невідомо, яка загальна сума заборгованості за невиконаними рішеннями, винесеними проти України. Яка загальна кількість таких невиконаних рішень. Яка остаточна кількість осіб, що очікують на їхнє виконання. Без наявності такої інформації, стратегічне планування необхідних заходів для вирішення проблеми невиконання є ускладненим, адже відсутність комплексної інвентаризації та ідентифікації загального стану виконання судових рішень призведе до продовження порушення СКПЛ, зокрема статті 6.

У контексті позитивних змін, український уряд локалізував чинники, які призводять до масового невиконання рішень національних судів і чітко визначив першопричини проблеми. У 2021 році головні першопричини були інтегровані в Розпорядженні КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року», які були прийняті КМУ для подолання проблеми невиконання судових рішень, винесених проти держави. Відповідно, у цих документах передбачили низку заходів, які необхідно здійснити для усунення визначених першопричин [8].

Таким чином, на сьогодні в Україні відомо, що потрібно зробити. При цьому, основна робота пов'язана з імплементацією необхідних заходів ще попереду. Україна має довести, що вона є спроможною державою і готова гарантувати право на справедливий суд.

Висновки до Розділу 3

Конституція України закріпила стратегічний курс нашої держави до європейської та євроатлантичної інтеграції. Крім усіх інших напрямів розвитку, цей курс передбачає і докорінну реформу правової системи України, яка, як і в інших державах світу покликана гарантувати, забезпечувати та реалізовувати права людини.

Одним із ключових механізмів захисту прав людини в Україні є право кожної особи оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, що об'єднуються узагальненим правом – правом на справедливий судовий розгляд. При цьому, головною гарантією судового захисту цього права є принцип верховенства права.

В Україні система правосуддя не врегульована належним чином і не забезпечує дотримання основних прав учасників на всіх стадіях кримінального, цивільного та адміністративного судочинства, а також на стадії виконання судових рішень. Як показує практика, Україна є серед лідерів країн, проти порушень якої систематично скаржаться в ЄСПЛ. Більшість справ, винесених ЄСПЛ проти України, належно виконуються, хоча як неодноразово підмічає КМРС з великим запізненням (тривалою процедурою виконання) або взагалі повним ігноруванням. При цьому, дана проблема спостерігається і на національному рівні.

ЄСПЛ неодноразово зазначав, що проблема невиконання рішень національних судів в Україні є системною проблемою з якою потрібно боротися. Для усунення цієї проблеми, ЄСПЛ видав пілотні рішення у справах «Іван Миколайович Іванов» та «Бурмич та інші проти України», де зазначав, що суть проблеми треба шукати на всіх стадіях виконання судового рішення.

У 2019 році КМРС виступила ініціатором для допомоги подолання першопричини невиконання і розробила основні підстави невиконання. До них він відніс такі основні чинники:

недостатня кількість коштів в бюджеті для виплати справедливої сатисфакції (як було зазначено вище, дана підстава не може слугувати виправданням для невиконання);

недосконале правове регулювання питання банкрутства державних установ;

відсутність єдиної системи реєстрів судових рішень, що перешкоджає повному аналізу та моніторингу за виконанням судових рішень;

наявність колізій в соціально-орієнтованому законодавстві щодо нарахування соціальних пакетів;

недосконало визначена та реалізована система автоматизації та цифровізації процесу виконавчого провадження;

і в результаті неможливість скористатися правом ефективного правового захисту, що також є складовою частиною права на справедливе судочинство.

За підтримки КМРС, українські державні органи для успішної боротьби з цією проблемою призначають заходів, які спрямовані на усунення першопричин невиконання. Так, у 2021 році Кабінет Міністрів України видав Розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року», який містить план заходів розв'язання проблеми невиконання. Нам хочеться вірити, що ці заходи запрацюють і нарешті українська правова система у сфері захисту прав людини оновиться і запрацює так, як це гарантовано в Конституції.

ВИСНОВКИ

Розглянувши питання права на справедливий судовий розгляд, ми можемо дійти до висновку, що дане право є одним із фундаментальних прав людини та охоплює надзвичайно великий спектр прав, які гарантуються та захищаються статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Поняття та зміст права на справедливий судовий розгляд не є сталою «одиницею», адже інакше він втратив свою актуальність та значення з часом. Воно є «гнучким» та інтерпретується Європейським Судом з прав людини в залежності від конкретної справи та сучасних правовідносин. При цьому ЄКПЛ регулює тільки ті правовідносини, які прямо в ній визначені, з подальшою їх інтерпретацією.

Відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод кожна людина має право на справедливий і публічний розгляд справи протягом розумного строку незалежним і неупередженим судом, створеним законом. Визначальним є те, що територіальна дія права на справедливий судовий розгляд не обмежується територією якось країни, він діє екстериторіально. Крім того, право на справедливий судовий розгляд гарантується особі на всіх стадіях розслідування:

на стадії досудового розслідування;

власне судовому розслідуванню;

стадії виконання судового рішення.

Право на справедливий суд може бути інтерпретоване національними судами лише відповідно до принципів верховенства права, юридичної визначеності, субсидіарності, принципу «res judicata», заборони відмови у наданні правосуддя та інших. Дотримання даних принципів слугують запорукою справедливого судочинства та запобігають можливому свавіллю з боку органів державної влади, корупції, надмірному зловживанню з боку заявників правом подавати скарги до суду і таким чином його перевантажувати та гальмувати розгляд інших справ.

Крім того, стаття 6 ЄКПЛ закріплює ряд принципів, які повинні бути дотримані при безпосередньому здійсненні судочинства. До них належить:

суд, створений відповідно до закону;

розгляд справи та виголошення рішення по суті в публічному порядку, крім тих випадків, коли дані заходи спрямовані на захист прав неповнолітніх осіб, в рамках захисту національної безпеки та прав осіб в громадянському суспільстві;

розгляд справи протягом розумного строку, більш того даний принцип передбачає, що відлік починається із стадії досудового розслідування, а закінчується вчасним виконанням судового рішення;

розгляд справи незалежним та безстороннім судом.

При визначенні чи держава-відповідач дотрималася принципу незалежності суду, ЄСПЛ оцінює порядок призначення особового складу суду, тобто яким чином суд утворюється, ким судді призначаються на посаду, на який термін судді призначаються на посаду, які створені механізми запобігання впливу інших органів влади на суддів, і, узагальнивши всі ці критерії, в сукупності визначає, чи при розгляді конкретної справи, суд був незалежним.

Оцінюючи безсторонність суду, ЄСПЛ керується двома основними підходами: суб'єктивним (особиста упередженість або поведінка судді) та об'єктивним (суддя, який розглядає справу виступає в даній справі свідком або однією зі сторін спору; наявність особистих або родинних зв'язків з учасниками судового процесу);

принцип презумпції невинуватості, відповідно до якого особа вважається невинною доти, доки її вина не буде доведена в судовому порядку.

Не менш важливими також є обмеження права на справедливий судовий розгляд. Відповідно до статті 6 ЄКПЛ, передбачені наступні обмеження:

недотримання процесуальних правил подачі позовної заяви (особливо це стосується доступу до апеляційного та касаційного розгляду справ), коли заявник не зміг виконати встановлену законом вимогу щодо строків позовної давності або вимог про судове представництво;

обмеження юрисдикції національних судів щодо дій, вчинених за кордоном: такі обмеження можуть переслідувати законні цілі, пов'язані з принципами належного здійснення правосуддя та підтримання ефективності національних судових рішень;

особи, які володіють депутатською та суддівською недоторканістю, а також імунітет глави держави та державного службовця, мають певні обмеження щодо права доступу до суду. Це пояснюється їх особливим статусом, що спрямоване на диференціацію гілок влади, забезпечення свободи слова представників народу та запобігання втручанню у їхні функції шляхом подання ангажованих скарг.

Як уже неодноразово було зазначено, судові рішення, які є остаточними та обов'язковими до виконання мають бути належним чином та в у визначені строки виконані, інакше положення статті 6 були б позбавлені будь-якої корисної дії. Тим не менш, є випадки коли при винесенні судового рішення мали місце судові помилки, тоді компетентним судом має бути проведений перегляд справи по суті справи.

Усталена судова практика в рамках ЄСПЛ полягає в тому що, хоча стаття 6 не містить чітких процедурних вимог, процес прийняття рішень, що веде до заходів втручання, має бути справедливим і таким, щоб забезпечувати належну повагу до інтересів особи, захищених статтею 6, і що компетентні органи влади здійснюють оцінку пропорційності поставлених на карту конкуруючих інтересів і враховують відповідні права, гарантовані статтею 6 ЄКПЛ.

При розгляді справи, ЄСПЛ повинен перевірити, чи був процес прийняття рішень, що призвів до заходів втручання, справедливим і чи забезпечував належну повагу інтересам особи, які гарантуються статтею 6

ЄКПЛ. Тобто в даному питанні визначаються три важливі критерії втручання: необхідність в демократичному суспільстві, відповідно до закону та переслідування законної мети.

Незважаючи на визнаний Радою Європи значний прогрес України у судовій реформі у 2014-2018 роках, він не є сталим. Існуюча невизначеність правової ситуації у судовій системі та незавершена судова реформа несуть певні ризики верховенству права та доступу до правосуддя, підкреслюють неідеальність та незавершеність змін.

Необхідність вдосконалення завжди є, адже час та правове середовище завжди вноситимуть свої корективи у вимоги правового регулювання діяльності системи правосуддя. Власне, на наше глибоке переконання, наявність зазначених вище ризиків радше вимагає вдосконалення законодавчого регулювання та подальших інституційних змін з метою більш глибокої інкорпорації на національному рівні вимог права Ради Європи, ЄКПЛ та практики Європейського Суду, вимог рекомендацій КМРЕ стосовно виконання рішень ЄСПЛ. Це співпадає і з магістральними намірами приєднання України до ЄС та приведення системи правосуддя у відповідність з вимогами верховенства права у праві ЄС.

Задля належного та скоординованого порядку виконання рішень ЄСПЛ, прийнятих проти України, на національному рівні був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який регламентує детальний алгоритм виконання судового рішення. Крім того, Україна ратифікувала Протокол № 14 до ЄКПЛ, який визначає, що КМРЕ має виключну компетенцію щодо вжиття додаткових заходів по відношенню до Держав, які зобов'язалися виконувати рішення, які набули статусу остаточного, прийняті ЄСПЛ і не дотрималися цього зобов'язання.

Що стосується проблемних аспектів реалізації права на справедливий судовий розгляд у правозастосовній практиці України, то однією з найголовніших проблем є несвоєчасне виконання або взагалі ігнорування

виконання судових рішень. На цій проблемі постійно наголошує Комітет Міністрів Ради Європи, проте ця проблема досі не вирішена.

Рішення стосовно «проблеми невиконання» та незалежності судової влади, разом з рішеннями стосовно надмірної тривалості, потребують комплексного підходу до їхнього виконання, оскільки стосуються дотичних, пов'язаних між собою проблем та процесів реформування правової системи України. У 2021 році головні першопричини невиконання були інтегровані в Розпорядженні КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року», які були прийняті КМУ для подолання проблеми невиконання судових рішень, винесених проти держави. Відповідно, у цих документах передбачили низку заходів, які необхідно здійснити для усунення визначених першопричин

Отже, підсумовуючи все вищенаведене, ми можемо дійти до висновку, що рішення ЄСПЛ мають слугувати для всіх органів публічної влади та їхніх посадових осіб орієнтирами у сфері гарантування прав і свобод людини, що є запорукою дотримання європейських демократичних стандартів та цивілізаційного розвитку нашої держави.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини. Офіційні відомості Верховної Ради. 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Здебська А., Мороз І. Виконання рішень Європейського Суду з прав людини в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. С. 371–374. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.64>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
5. Про введення мораторію на примусову реалізацію майна: Закон України від 29.11.2001 р. № 2864-III: станом на 6 жовт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2864-14#Text>.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
7. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 05.06.2012 р. № 4901-VI : станом на 5 жовт. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>.
8. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 17.03.2021 р. № 210-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/210-2021-р#Text>.
9. Про затвердження Порядку погашення заборгованості за рішеннями суду, виконання яких гарантується державою : Постанова Каб. Міністрів України від 03.09.2014 р. № 440 : станом на 12 лют. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2014-п#Text>.

10. Проблеми виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини : Протокол від 01.06.2022 р. № 04-26/06-2021/68152. URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/33309.pdf>.

11. Протокол N 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції : Протокол Ради Європи від 13.05.2004 р. № 14 : станом на 9 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_527#Text.

12. Протокол N 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (укр/рос) : Протокол Ради Європи від 22.11.1984 р. № 7: станом на 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text.

13. Судове рішення ЄСПЛ від 01.10.2021 р. у справі «Нечай проти України» № 15360/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22tabview%22:%7B%22document%22,%22itemid%22:%7B%22001-210765%22%7D%7D>.

14. Судове рішення ЄСПЛ від 01.12.2020 р. у справі «Гудмундр Андрі Астрасон проти Ісландії» № 26374/18. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-206582%22%7D%7D>.

15. Судове рішення ЄСПЛ від 03.03.2016 р. у справі «Ярошовець та інші проти України» № 74820/10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b19#Text.

16. Судове рішення ЄСПЛ від 03.05.2001 р. у справі «Кайсин та інші проти України» № 46144/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-64003%22%7D%7D>.

17. Судове рішення ЄСПЛ від 03.12.2003 р. у справі «Рябих проти Росії» № 52854/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%7B%22Ryabikh%20v.%20Russia%22,%22itemid%22:%7B%22001-61261%22%7D%7D>.

18. Судове рішення ЄСПЛ від 04.02.2005 р. у справі «Маматкулов і Аскарров проти Туреччини» № 46827/99 і 46951/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%7B%22Mamatkulov%22,%22tabview%22:%7B%22document%22,%22itemid%22:%7B%22001-68183%22%7D%7D>.

19. Судове рішення ЄСПЛ від 04.07.2013 р. у справі «Юліус Клойбер Шлахтгоф ГмбХ та інші проти Австрії» № 21565/07, 21572/07, 21575/07 та 21580/07. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-118045%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-118045%22]}).
20. Судове рішення ЄСПЛ від 07.06.2019 р. у справі «Абдуллаєв проти Азербайджану» № 6005/08. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-191357%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-191357%22]}).
21. Судове рішення ЄСПЛ від 07.10.2019 р. у справі «Ліблік та інші проти Естонії» № 173/15. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-193251%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-193251%22]}).
22. Судове рішення ЄСПЛ від 08.02.2022 р. у справі «Долінська-Фічек і Озімек проти Польщі» № 49868/19 та 57511/19. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-213200%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-213200%22]}).
23. Судове рішення ЄСПЛ від 09.06.2021 р. у справі «Арева проти Литви» № 16031/18. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-208363%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-208363%22]}).
24. Судове рішення ЄСПЛ від 09.06.2021 р. у справі «Більген проти Туреччини» № 1571/07. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-208367%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-208367%22]}).
25. Судове рішення ЄСПЛ від 11.07.2017 р. у справі «Морейра Феррейра проти Португалії (№ 2)» № 19867/12. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-175646%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-175646%22]}).
26. Судове рішення ЄСПЛ від 12.10.2017 р. у справі «Бурмич проти України» № 46852/13. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22CASE%20OF%20BURMYCH%20AND%20OTHERS%20v.%20UKRAINE%22\],%22itemid%22:\[%22001-178082%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22CASE%20OF%20BURMYCH%20AND%20OTHERS%20v.%20UKRAINE%22],%22itemid%22:[%22001-178082%22]}).
27. Судове рішення ЄСПЛ від 13.01.2021 р. у справі «Frâncu проти Румунії» № 69356/13. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-205055%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-205055%22]}).

28. Судове рішення ЄСПЛ від 13.06.2020 р. у справі «Санофі проти Франції» № 25137/16. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-200818%22%5D%7D>.
29. Судове рішення ЄСПЛ від 15.01.2010 р. у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» № 40450/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2240450/04%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-95032%22%5D%7D>.
30. Судове рішення ЄСПЛ від 15.06.2017 р. у справі «Харкінс проти Сполученого Королівства» № 71537/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-175502%22%5D%7D>.
31. Судове рішення ЄСПЛ від 16.02.2022 р. у справі «Васильєв проти Болгарії» № 7610/15. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-213201%22%5D%7D>.
32. Судове рішення ЄСПЛ від 16.11.2020 р. у справі «Темпель проти Чеської Республіки» № 44151/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-203188%22%5D%7D>.
33. Судове рішення ЄСПЛ від 17.03.2016 р. у справі «Собко проти України» № 15102/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-159212%22%5D%7D>.
34. Судове рішення ЄСПЛ від 17.09.2003 р. у справі «Рійану проти Румунії» № 34647/97. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-65700%22%5D%7D>.
35. Судове рішення ЄСПЛ від 18.01.2019 р. у справі «Тіам проти Франції» № 80018/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-186790%22%5D%7D>.
36. Судове рішення ЄСПЛ від 19.04.1994 р. у справі «Горнсбі проти Греції» № 18357/91. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Hornsby%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58020%22%5D%7D>.

37. Судове рішення ЄСПЛ від 19.04.2021 р. у справі «Пішкін проти Туреччини» № 33399/18. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%7B%22Piskin%22%7D,%22itemid%22:%7B%22001-206901%22%7D%7D>.
38. Судове рішення ЄСПЛ від 20.01.2021 р. у справі «Камелія Богдан проти Румунії» № 36889/18. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-204827%22%7D%7D>.
39. Судове рішення ЄСПЛ від 20.04.2015 р. у справі «Урекян та Павліченко проти Молдови» № 27756/05 та 41219/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-148267%22%7D%7D>.
40. Судове рішення ЄСПЛ від 20.07.2021 р. у справі «Кузьміна та інші проти Росії» № 66152/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-209328%22%7D%7D>.
41. Судове рішення ЄСПЛ від 20.09.2006 р. у справі «Вайич проти Туреччини» № 18078/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-75900%22%7D%7D>.
42. Судове рішення ЄСПЛ від 21.12.2021 р. у справі «Willems and Gorjon проти Бельгії» № Willems and Gorjon проти Бельгії. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-212030%22%7D%7D>.
43. Судове рішення ЄСПЛ від 22.11.2021 р. у справі «Гуменюк та інші проти України» № 11423/19. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%7B%22document%22%7D,%22itemid%22:%7B%22001-211125%22%7D%7D>.
44. Судове рішення ЄСПЛ від 22.11.2021 р. у справі «Речкович проти Польщі» № 43447/19. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%7B%22document%22%7D,%22itemid%22:%7B%22001-211127%22%7D%7D>.
45. Судове рішення ЄСПЛ від 24.02.2020 р. у справі «Полях та інші проти України» № 58812/15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e71#Text.
46. Судове рішення ЄСПЛ від 24.02.2021 р. у справі «Бахаєтін Узан проти Туреччини» № 30836/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-206192%22%7D%7D>.

47. Судове рішення ЄСПЛ від 24.11.1993 р. у справі «Imbrioscia проти Швейцарії» № 13972/88. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Imbrioscia%20v.%20Switzerland%22%5D,%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57852%22%5D%7D>.
48. Судове рішення ЄСПЛ від 25.06.2020 р. у справі «Сігрідур Елін Сігфусдоттір проти Ісландії» № 41382/17. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-201329%22%5D%7D>.
49. Судове рішення ЄСПЛ від 25.09.2018 р. у справі «Маматкулов і Аскарів проти Туреччини» № 46827/99 і 46951/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-186216%22%5D%7D>.
50. Судове рішення ЄСПЛ від 26.07.2020 р. у справі «Ніколодакіс проти Греції» № 35322/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-201893%22%5D%7D>.
51. Судове рішення ЄСПЛ від 27.05.2013 р. у справі «Волков проти України» № 21722/11. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-115871%22%5D%7D>.
52. Судове рішення ЄСПЛ від 27.11.2019 р. у справі «Магніцький та інші проти Росії» № 32631/09 та 53799/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-195527%22%5D%7D>.
53. Судове рішення ЄСПЛ від 28.05.2018 р. у справі «Шарджі та інші проти Албанії» № 10613/16. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Sharxhi%20and%20Others%20v.%20Albania%22%5D,%22appno%22:%5B%2218357/91%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-179867%22%5D%7D>.
54. Судове рішення ЄСПЛ від 28.08.2020 р. у справі «Фарзалієв проти Азербайджану» № 29620/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-202532%22%5D%7D>.
55. Судове рішення ЄСПЛ від 28.10.1998 р. у справі «Асенов та інші проти Болгарії» № 24760/94. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58261%22%5D%7D>.

56. Судове рішення ЄСПЛ від 29.09.2004 р. у справі «Жовнер проти України» № 56848/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-66417%22%5D%7D>.

57. Судове рішення ЄСПЛ від 30.06.2021 р. у справі «Ооржак проти Російської Федерації» № 4830/18. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-208885%22%5D%7D>.

58. Судове рішення ЄСПЛ від 30.07.2020 р. у справі «Кіні проти Ірландії» № 72060/17. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-202411%22%5D%7D>.

59. Судове рішення ЄСПЛ від 31.05.2021 р. у справі «Буліга проти Румунії» № 22003/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22%22CASE%20OF%20BULIGA%20v.%20ROMANIA%22%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-207925%22%5D%7D>.

60. Grotrian A. Article 6 of the European Convention. Strasbourg, 1992. 88 p.

61. Guide on Article 46 - Binding force and execution of judgments. Council of Europe, 2022. 32 p. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_46_ENG.pdf.

62. Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial (civil limb) Council of Europe, 2022. 123 p. URL: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_eng.pdf.

63. Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe, 2022. 126 p. URL: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_criminal_eng.pdf.

64. Handbook on European law relating to access to justice. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2016. 218 p. URL: https://www.echr.coe.int/documents/handbook_access_justice_eng.pdf.

65. Isele C., Gawel C., Müller K. Impartiality of legal professionals Legal and ethical obligations. 2019. 20 p. URL: <https://www.ejtn.eu/PageFiles/17916/TEAM%20GERMANY%20TH%202019%20D.pdf>.
66. Karataieva A. H. Exceptions to the implementation of the principle of publicity in the practice of the ECHR. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Rivne, 25-26 November 2021. P. 75-79.
67. Karataieva A. H. Restrictions on the exercise of the right to a fair trial in the practice of the European Court of Human Rights. International scientific-practical conference. Kharkiv, 5-6 November 2021. P. 134-137.
68. Karataieva A. H. Basic principles of interpretation of the right to a fair trial by the European Court of Human Rights. Odesa, 12 November 2021. P. 26–29.
69. Mushak N., Muraviov V. Legal Issues of the Implementation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950 in Ukraine. Access to Justice in Eastern Europe. 2021. Vol. 4. Issue 01. P. 8-22.
70. Nuala Mole, Catharina Harby. The right to a fair trial. Council of Europe. 2006. URL: <https://rm.coe.int/168007ff49>.
71. Recommendation CM/Rec(2010)3 of the Committee of Ministers to member states on effective remedies for excessive length of proceedings. Official site of the Council of Europe. 2010. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf8e9.
72. The Right to a Fair Trial: Part I – From Investigation to Trial. Human Rights in the Administration of Justice. A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers. P. 213–249. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/training9chapter6en.pdf>.
73. Vitkauskas D., Dikov G. Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights. Council of Europe, 2017. 163 p. URL: https://edoc.coe.int/en/module/ec_addformat/download?cle=c82b013313066e0702d58dc70db033ca&k=fa2ad8ad6fc9a6880e1e40f6035fc037.